

INFOСВЯТ

ВИСШЕ ОБРАЗОВАНИЕ
И НАУКА

2017 **3**

ТЕМА НА БРОЯ
ИНФОРМАЦИОННАТА
ГРАМОТНОСТ ВЪВ
ВИСШЕТО
ОБРАЗОВАНИЕ

НАЦИОНАЛЕН ЦЕНТЪР ЗА
ИНФОРМАЦИЯ И ДОКУМЕНТАЦИЯ

СЪДЪРЖАНИЕ

СЪВРЕМЕННИТЕ КОНЦЕПЦИИ ЗА ИНФОРМАЦИОННАТА ГРАМОТНОСТ	3
РАМКА ЗА ИНФОРМАЦИОННА ГРАМОТНОСТ ВЪВ ВИСШЕТО ОБРАЗОВАНИЕ	12
ИНФОРМАЦИОННАТА ГРАМОТНОСТ В МЕЖДУКУЛТУРНА СРЕДА	20
ИНФОРМАЦИОННАТА ГРАМОТНОСТ В НАУЧНОИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИЯ ПРОЦЕС	25
ЕТИЧНИТЕ ПРИНЦИПИ ЗА РАБОТА С ИНФОРМАЦИЯ И ТЯХНОТО ПРЕПОДАВАНЕ ВЪВ ВИСШЕТО ОБРАЗОВАНИЕ	29
ФОРМИРАНЕ НА КРИТИЧНО ОТНОШЕНИЕ КЪМ ИЗТОЧНИЦИТЕ НА ИНФОРМАЦИЯ У СТУДЕНТИТЕ	38
ПРЕДСТАВЯМЕ ВИ	41
ТАКСОНОМИЯ ЗА ЦИФРОВА И ИНФОРМАЦИОННА ГРАМОТНОСТ НА УНИВЕРСИТЕТА ОКСФОРД БРУКС ВЪВ ВЕЛИКОБРИТАНИЯ	41
ИНФОРМАЦИОННАТА ГРАМОТНОСТ В ПРОГРАМИТЕ ЗА ВИСШЕ ОБРАЗОВАНИЕ НА УНИВЕРСИТЕТИТЕ ВЪВ ФИНЛАНДИЯ	45
СТАНДАРТИ ЗА ИНФОРМАЦИОННА ГРАМОТНОСТ НА ШВЕЙЦАРИЯ	47
<i>THE CITATION COMPASS</i> – ОНЛАЙН ИНСТРУМЕНТ С УКАЗАНИЯ ЗА КОРЕКТНО ЦИТИРАНЕ	52

Бюлетинът **INFC**^{СВЯТ}
се изготвя по материали от реномирани
чуждестранни източници

Редакционен съвет:

Ваня Грашкина
Величка Лозанова

Отговорен редактор:
Величка Лозанова

Редактор:
Лозмари Дърмонова

адрес Национален център за
информация и документация
бул. „Д-р Г. М. Димитров“ № 52А
1125 София

Дизайн и оформление
на корицата:
Диана Тодорова

телефони 02 / 817 38 55; 817 38 38

Предпечатна подготовка:
д-р Йордан Илиев

ел. поща rajna@nacid.bg

уебсайт www.nacid.bg

ISSN 1314-8958 (Print)
ISSN 2367-9417 (Online)

ИНФОРМАЦИОННАТА ГРАМОТНОСТ ВЪВ ВИСШЕТО ОБРАЗОВАНИЕ

СЪВРЕМЕННИТЕ КОНЦЕПЦИИ ЗА ИНФОРМАЦИОННАТА ГРАМОТНОСТ

Грамотността се свързва преди всичко със способностите за четене и писане. С динамичните промени на обществата като цяло и най-вече с напредъка на информационните и комуникационни технологии постепенно смисълът на понятието се променя – усложнява се и се разширява, с оглед прибавянето на визуални, електронни и цифрови форми на изразяване и комуникиране. Понастоящем е възприета концепцията за различни грамотности, считани за социални практики, които:

- представляват фундаментални способности и конкретни умения, оказващи въздействие върху всички аспекти и през целия живот на индивида;
- изискват постоянно усъвършенстване, придобиват се в резултат на продължително обучение и се прилагат в различен контекст;
- оказват влияние върху индивидуалната идентичност;
- подлежат на непрекъснато развитие в отговор на технически, епистемологични и културни промени.

◀ ◀ ◀ **Фигура 1.**

Концептуален обхват на
информационната
грамотност

Различните грамотности не са ограничени от технологиите. Те са многобройни, съставени от множество елементи и с многоаспектен характер.

Същност и съдържание на информационната грамотност

Информационната грамотност се причислява към т. нар. „нови“ грамотности, ориентирани към новите информационни, технологични и обществени реалности. Самото понятие информационна грамотност е въведено през 70-те години на XX в. Свързва се с притежаването на способности, необходими за самостоятелно разрешаване на даден проблем

чрез използване на релевантни източници на информация и прилагането на подходяща техника за работа с тях. Понятието има комплексен характер, като в съдържанието му се включват дейности като:

- ползване на информационни и комуникационни технологии за набавяне и разпространение на информация;
- способности за намиране и използване на информационни източници и ресурси;
- процес на идентифициране на необходимата информация, включително нейното намиране, оценяване и използване за получаване или разширяване на знанията.

◀ ◀ ◀ **Фигура 2.**

Информационните умения – представени под формата на интуитивни икони

Изброяват се шест широко употребявани понятия, свързани с информационната грамотност, които често се използват като синоними. Те са:

- компютърна грамотност, със синоними IT грамотност и електронна грамотност;
- библиотечна грамотност;
- медийна грамотност;
- интернет (мрежова, хипер) грамотност;
- цифрова (дигитална) грамотност.

Изброените понятия се използват масово през 90-те години на XX в., но – както показват техните названия – са ограничени до конкретна информационна среда. Информационната грамотност се счита за по-широкообхватно понятие.

Приема се, че информационната грамотност е тясно свързана с четивната и функционалната грамотност. Експертната група на високо равнище по въпросите на грамотността в ЕС обявява, че цифро-

вият свят е съсредоточен върху писменото слово. Подчертано е, че дори цифровизацията да добавя напълно нови измерения към начините за свързване и комуникиране, писменото слово стои в центъра на тези нови измерения като всеобщ стандарт.

Информационната грамотност се разглежда в редица международни документи. В тях се застъпват различни становища по важни аспекти на проблематиката. Посочват се следните рамкови документи:

- **Стандарти за компетентността по информационна грамотност във висшето образование** (Information Literacy Competency Standards for Higher Education, 2000), изготвени от Асоциацията на колежанските и научните библиотеки в САЩ (Association of College and Research Libraries – ACRL);

- **Седем стълба на информационната грамотност: основен модел за висшето образование** (Seven Pillars of Information Literacy: Core Model for Higher Education, 2011), предложен от Дружеството на колежанските, националните и университетските библиотеки във Великобритания;

- **Рамка за развитие на ученя през целия живот** (Vitae Researcher Development Framework, 2011) във Великобритания; тази рамка се посочва като добър нагледен пример за ролята на информационната грамотност в живота на

ученя.¹

- **Лионска декларация за достъп до информация и развитие** (Lyon Declaration on Access to Information and Development, 2014), приета по време на световен конгрес на библиотечните и информационните специалисти. В декларацията е изтъкнато, че „увеличаването на достъпа до информация и знание в обществото, подпомогнато от наличието на информационни и комуникационни технологии, подкрепя устойчивото развитие и подобрява живота на хората”.²

Според най-широко възприетата дефиниция **информационно грамотни са тези хора, които притежават способност за идентифициране на необходимата им информация, включително нейното намиране, оценяване и използване за разрешаване на конкретен проблем.**

Съвременните учени обособяват четири основни цели за информационната грамотност. В модерното информационно общество тя следва да е насочена към:

- гражданското общество, като насърчава неговото участие в развитието на свободата на достъп и критичното използване на данни и информация;
- икономически растеж, стимулиращ развитието на нови и съществуващи инициативи чрез интензивна и креативна употреба на информация и знания;
- повишаване на заетостта;
- личностно развитие и креативност, които помагат за постигането на по-горните цели.

¹ Документът е представен в INFOсвят, Серия „Висше образование и наука”, 1/2017, стр. 34 – 40.

² Лионска декларация за достъп до информация и развитие, www.lyondeclaration.org/content/pages/lyon-declaration-bg.pdf (31 август 2017).

Уточнено е, че концептуалният обхват на информационната грамотност се разширява неспирно и неконтролируемо. Причините са комплексни, но се свързват преди всичко с настъпващите разнообразни промени в човешката дейност. Поради това се счита за не-

възможно изграждането на всеобща класификационна система на различните видове грамотност. Постоянно се идентифицират нови видове грамотност, новите остаряват, а към старите се добавят нови характеристики и практически приложения.

Фигура 3. Динамика на развитието на информационната грамотност

	Социални	Технологични
Усилия	Обучение на хората да намират и използват рационално информация	Изграждане на информационни системи, които помагат на хората да намират и използват рационално информация
Подход към		Трансформиране →
Резултати	Обучение на хората да създават източници на информация и да допринасят към такива	Изграждане на информационни системи, които помагат на хората да създават източници на информация и да допринасят към такива
	Умения ↓	

Все пак учените правят опити да дефинират тенденции и прогнози за бъдещото развитие. През последните години все повече се разпространява използването на визуални обекти вместо букви и екрани вместо книги. Въвеждат се и нови понятия, акцентиращи върху комбинирането на различни видове грамотност, например **метаграмотност** – критично мислене и сътрудничество в епохата на цифровизацията, изразяващи се в ефективно участие в социални медии и онлайн общности. Въведено е понятието **трансформационни грамотности**, под които се разбира подготовката на индивидите за динамичните промени в обществото. Някои определе-

ния стигат и по-далеч, като въвеждат понятието **постграмотност**, считано за състояние, при което четенето и писането вече не са доминантни средства за комуникация.

Елементи на информационната грамотност

Въз основа на възприетото разбиране за информационна грамотност са дефинирани основни елементи, които по същество представляват умения за работа с технология за намиране на информация, критично мислене и неговото прилагане на практика, комуникиране и синтезиране.

Фигура 4. Основни елементи на информационната грамотност

На първо място се посочват **технологите**, или уменията за кодиране и декодиране на информацията. Те позволяват работата с текста и разбирането на неговия смисъл.

Особено внимание се отделя на **критичното мислене**. То се свързва с:

- различаването на факт и мнение;
- преоценяването на основни хипотези;
- установяването на лъжливи аргументи, неясноти и манипулации;
- фокусирането върху цялостната картина едновременно с проучването на спецификите;
- търсенето на достоверни източници.

Комуникирането представлява не само намиране на търсената информация, но също така работата с нея чрез подбор, организиране и филтриране. Процесът е силно повлиян от компютърните технологии, които значително улесняват сътрудничеството между хората. Например за популярните социални медии се посочва, че спомагат за генерирането на идеи, модели на мислене, теории и нови практики.

Модели на информационна грамотност

Предложени са различни модели, които представят в достъпен вид информационната грамотност и съответно улесняват нейното овладяване. Два от тези модела, означавани като опростен и сложен, заслужават по-специално внимание.

Опростеният модел се състои от три елемента:

- запознаване с информацията (ориентиране, проучване, фокусиране, откриване);
- взаимодействие с информацията (критично осмисляне, оценяване);
- употребяване на информацията (трансформиране, излагане, прилагане).

Сложният модел представя методика за разрешаване на информационни проблеми в шест етапа, всеки от които включва по два подетапа:

1. Определяне на задачата
 - 1.1. Уточняване на информационния проблем
 - 1.2. Идентифициране на необходи-

мата информация

2. Стратегии за търсене на информацията

2.1. Определяне на всички възможни източници

2.2. Подбор на най-релевантните източници

3. Достъп и намиране

3.1. Интелектуален и физически достъп до източниците

3.2. Намиране на необходимата информация в самите източници

4. Употреба

4.1. Работа с информацията (напр. четене, слушане, преглед и др.)

4.2. Извличане на релевантната информация

5. Синтезиране

5.1. Подреждане на информацията от различните източници

5.2. Представяне на информацията

6. Оценяване

6.1. Преценка на качеството на получения продукт

6.2. Преценка на ефективността на процеса

Осигуряването на информацията не се счита за достатъчно. Необходимо е и адекватното ѝ представяне, което се свързва с:

- избор на комуникационна среда и формат на изложението, които най-добре съответстват на реципиентите;

- ползване на широк набор от информационни технологии и приложения при създаването на продукта или неговото представяне;

- вграждане на основните принципи на дизайна и комуникациите;

- ясна комуникация и стил, отговарящи на очакванията на аудиторията.

Следването на посочените модели и представянето на информацията водят до придобиването на умения от

високо ниво, като:

- трансформиране на информацията в познание, а познанието – в преценка и действие;

- разпознаване, разбиране и анализиране на контекста, в който се представят информацията и знанията;

- използване на подходящи технологии за управление на информацията, нейното събиране или извличане за бъдеща употреба.

Информационна грамотност във висшето образование и науката

Информационната грамотност има важно значение във висшето образование и в научната сфера.

Във висшето образование информационната грамотност намира изражение във възприетите от някои университети стандарти за информационна грамотност. За основа на тези документи обикновено са използвани *Стандартите за компетентността по информационна грамотност във висшето образование*, формулирани от Асоциацията на колежанските и научните библиотеки в САЩ през 2000 г.

Научноизследователската дейност е силно свързана с конкретната научна дисциплина и общност. Въведено е понятието научна грамотност, обхващащо методите, подходите, очакванията и уменията, свързани с научното мислене и провеждането на научни изследвания.

Академичното писане се счита за фундаментална част на научните изследвания, като е тясно свързано със съответна научна общност. Въпреки това подготовката на научни публикации, търсенето на информация и подходите за работата с нея в

общия случай се определят като универсални процеси. Приема се, че успешното академично писане например зависи от възможностите на изследователя, сред които специално място заема информационната грамотност.

Медийна и информационна грамотност

В някои международни документи е възприето понятието **медийна и информационна грамотност**. Неговото определение в общи линии е идентично с това на информационната грамотност.

В официален документ на ЕС медийната грамотност се дефинира като *способност за използване на медиите, разбиране и критична оценка на различни аспекти на медиите и тяхното съдържание и за изграждане на комуникации в различен контекст*.³

Според *Препоръките относно медийната и информационната грамотност на Международната федерация на библиотечните асоциации и институции*⁴ понятието се състои от познанието, нагласите и съвкупността от умения, необходими за:

- разбиране кога и каква информация е потребна;
- къде и как да се получи тази информация;
- как да се оцени критично и да се организира информацията, след ка-

то вече е намерена;

- как информацията да се използва етично.

В *Московската декларация за медийна и информационна грамотност* е допълнено, че медийно и информационно грамотните индивиди следва да могат да използват различни източници на информация и да получават тази информация по различни канали в своя личен, професионален и обществен живот.

Специално внимание заслужават оповестените през 2016 г. от ЮНЕСКО *Пет права за медийна и информационна грамотност*. Тяхното формулиране е мотивирано от амбицията на организацията за подпомагане на безпристрастния достъп до информация и знания, както и за насърчаване на свободни, независими и плуралистични медии и информационни системи.

В аргументацията на инициативата е посочено, че информационната и медийната грамотност традиционно се разглеждат като понятия с различен обхват. Стратегията на ЮНЕСКО обаче обединява тези две понятия като набор от компетентности (познания, умения и нагласи), необходими за живот и трудова дейност в съвременния свят. По този начин се обединяват всички източници на информация, които – освен различните видове медии – включват също библиотеки, архиви, музеи и други, независимо от използваната технология.

³ Европейски подход към медийната грамотност в цифрова среда. Съобщение от Комисията до Европейския парламент, Съвета, Европейския икономически и социален комитет и Комитета на регионите. Брюксел, 20.12.2007, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:52007DC0833&from=EN> [31 август 2017 г.]

⁴ IFLA Media and Information Literacy Recommendations, 07.12.2011, <https://www.ifla.org/files/assets/information-literacy/publications/media-info-lit-recommend-en.pdf> [31 август 2017 г.]

Фигура 5. Петте права за медийна и информационна грамотност на ЮНЕСКО

Отбелязва се, че петте права подпомагат стремежа на ЮНЕСКО да насърчава общества, базирани върху знанието, тъй като информационната грамотност има отношение и към следните четири принципа, чрез които се работи в тази насока:

- качествено образование за всички;
- свобода на изразяването;
- всеобщ достъп до информация;
- мултилингвизъм в киберп-

ространството, включващ и културно многообразие.

Петте права за медийна и информационна грамотност представляват само част от усилията на ЮНЕСКО за насърчаване на общества, базирани върху знанието.

Значение на информационната грамотност

Приема се, че информационната грамотност има важно значение в

съвременния свят, като най-актуалните ѝ приложения се свързват с информационната наситеност и персоналното управление на информацията.

Информационната наситеност се счита за препятствие пред ефективното използване на информацията. Според някои учени по-коректното понятие е информационно замърсяване. Днес съществува изобилие от информация, налична в множество формати, макар и достъпна чрез ограничен брой интерфейси. В допълнение към количественото измерение значителна част от информацията се изменя все по-динамично. Нараства и нейната комплексност. Процесите по генериране на информация с повече или по-малко съмнителна полезност се засилват от съвременните технологични и културни промени и най-вече от социалните медии. Всичко това затруднява извличането на релевантна и потенциално полезна информация. В резултат е идентифицирана потребност от целенасочено образование, фокусирано върху критичното мислене. Отсъствието на подобно образование и липсата на адекватни информационни филтри водят до информационна наситеност.

Информационната наситеност е в основата на различни информационни патологии. Последните се свързват с трудностите при управлението на информацията от индивидите, особено когато тази информация е с огромни размери и разнообразен характер. Предложеното решение е **персоналното управление на информацията**. Понятието се възприема като практикуване и изучаване на дейностите, предприемани за придобиване, организиране и намира-

не на информация за всекидневна употреба в точната форма и качество. То има тясна връзка с личната информационна култура, разбрана като система от знания и умения, които могат да се използват самостоятелно за оптимално удовлетворение на информационните потребности чрез традиционни и нови технологии. Позволява на потребителите да организират информацията и да я съхраняват за бъдеща употреба с прилагането на собствена система за тази цел.

Персоналното управление на информацията е резултат от едновременното развитие в различни сфери. Например промените в технологичната сфера се свързват преди всичко с разпространението на мобилни устройства, които водят до иновации, като:

- *Лично информационно пространство* – прогресивно разширяващ се облак от собствено съдържание, персонализирани информационни услуги и инструменти за обработка на информация, включително преносими.

- *Лична обучителна среда* – пространство, открито и фокусирано върху учащия, съобразено с неговите персонални задачи. Потребителите могат да управляват създаването от самите тях съдържание, да пишат блогове и да изграждат лично портфолио. Съществуват и допълнителни възможности, например интегриране и споделяне на лични файлове и документи.

- *Лични цифрови секретари* – платформи за персонални асистенти, представляващи опит за опростяване на среди с многоканален интерфейс.

- *Решения за повишаване на личната ефективност* – освен изброените дотук, такава роля

изпълняват различни софтуерни инструменти с комплексен характер, насочени например към управление на личната мрежа от контакти или собствените знания.

- *Управление на личните знания* – комплексен подход, осигуряващ стратегическа основа за цифровото

подпомагане на личностното развитие.

Без да претендира за изчерпателност, направеният преглед демонстрира сложния и динамичен характер на понятието информационна грамотност, както и неговата многокомпонентност и комплексност.

Източници:

1. The Nature of Information Literacy, in Current Trends in Information Literacy. Elsevier, 2016, pp. 61-110.

<http://libraryconnect.elsevier.com/articles/current-trends-information-literacy-free-epubpdf-download/>

2. Five Laws of Media and Information Literacy

<http://www.unesco.org/new/en/communication-and-information/media-development/media-literacy/five-laws-of-mil/>

3. Media and Information Literacy

<http://www.unesco.org/new/en/communication-and-information/media-development/media-literacy/mil-as-composite-concept/>

Й. Илиев

РАМКА ЗА ИНФОРМАЦИОННА ГРАМОТНОСТ ВЪВ ВИСШЕТО ОБРАЗОВАНИЕ

През 2016 г. Асоциацията на колежанските и научните библиотеки в САЩ публикува нова *Рамка за информационна грамотност във висшето образование*. По същество документът е актуализиран вариант на *Стандарти за компетентността по информационна грамотност във висшето образование*, публикувани през 2000 г., които имат важно значение за поставянето на информационната грамотност сред важните резултати на обучението. Много образователни институции възприемат и адаптират тези стандарти.

Рамката представлява група от взаимосвързани ключови компетент-

ности с адаптивни възможности за внедряване в практиката, които да помогнат на студентите да развият реална експертиза в определена дисциплина, професия или област на знанието. Макар че е създадена от библиотечна асоциация, Рамката не е насочена само към библиотекари. Замислена е като механизъм за разработване на програми по информационна грамотност в институциите за висше образование и същевременно за стимулиране на дискусиата за характера на ключовите концепции за информацията в общото образование и изследванията по отделните научни дисциплини.

В документа информационната

грамотност е възприета като набор от интегрирани способности, обхващащи откриването на информация, разбирането на общовалидни принципи за създаване и преценка на информация и употребата на вече налична информация за създаването на ново познание. Всичко това следва да е съобразено с общоприети етични принципи.

Рамката е организирана в шест аспекта на информационната грамотност, за всеки от които са формулирани необходимите практически познания и препоръки: първите демонстрират как овладяването на концепцията води до приложението ѝ в нови ситуации и генериране на познание, докато вторите указват важните неща, които следва да се усвоят.

Авторитетът се изгражда и е контекстуален

Посочено е, че информационните ресурси отразяват опита и надеждността на своите създатели и се оценяват с оглед на необходимата информация и контекста на приложението им. Авторитетът се счита за тип въздействие, идентифицирано или упражнявано в определена общност.

Учещите следва да притежават познавателни практики, които да им позволяват да:

- разпознават видове авторитет, като запознатост с конкретния предмет (ерудияция), обществено положение (заемана длъжност, звание) или специален опит (напр. участие в конкретно историческо събитие);
- използват научни инструменти и индикатори, чрез които да определят надеждността на източниците и елементите, които формират тази на-

деждност;

- осъзнават, че много дисциплини разполагат с признати авторитети в смисъл на утвърдени учени и публикации, приети като „стандарт“, но дори в такава ситуация в определен момент авторитетът на тези източници може да се преоцени;

- разбират, че достоверното съдържание може да е представено формално или неформално, както и да включва източници от всякакъв вид;

- приемат, че те развиват собствен авторитет в конкретна област и осъзнават тази отговорност, като се стремят към прецизност и надеждност, уважават интелектуалната собственост и участват в съответната общност;

- разбират нарасналия социален характер на информационната екосистема, където различните авторитети активно си взаимодействат и източниците се развиват с течение на времето.

Очаква се учещите да развиват способности за:

- изграждане и развиване на безпристрастно отношение към разнообразни и противоречащи си гледни точки;

- търсене на авторитетни източници, отчитайки, че последните могат да се открият по неочаквани начини;

- разбиране на важността на преценяването на съдържанието от скептична гледна точка и с отчитане на собствените пристрастия и миоглед;

- съмнение в наложените авторитети и разбиране на стойността на различните идеи и миогледи;

- поддържането на представените начини на мислене и действия изисква периодична самооценка.

Създаването на информация е последователен процес

В документа се изтъква, че създаването на информация в какъвто и да е формат е с оглед предаването на съобщение чрез съответен метод. Процесите по проучване, създаване, проверяване и разпространяване на информация са различни по своя характер, поради което крайният продукт също е различен.

Студентите следва да:

- отчитат възможностите и ограниченията на информацията, получена чрез различни процеси;
- оценяват съответствието между процеса по създаването на един информационен продукт и конкретната необходима информация;
- прилагат традиционните и новите процеси на създаване и разпространение на информация в конкретна дисциплина;
- отчитат, че една и съща информация може да се представи различно, в зависимост от избрания формат;
- различават значението на различните формати, съдържащи статична или динамична информация;
- разбират стойността на различните видове информационни продукти в различен контекст;
- пренасят усвоените знания за възможности и ограничения към нови типове информационни продукти;
- развиват в собствения си творчески процес разбиране за последиците от направения избор на целите, за които се използват информационните продукти и техните послания.

Препоръчва се студентите да:

- демонстрират склонност към търсене на характеристиките на

информационните продукти, които дефинират процеса на тяхното създаване;

- оценяват процеса на уточняване на съвпадението между необходимата информация със съответен продукт;
- приемат, че създаването на информацията може да започне преди всичко чрез комуникиране в различни формати или чрез използване на различни модели;
- осъзнават, че потенциалната стойност на създаването на информацията може да намери изражение в нововъзникващи формати или модели;
- съобразяват формата с творческия процес;
- разбират, че за различни потребности могат да се използват различни методи за разпространение на информация.

Информацията е ценна

Информацията има стойност в различни измерения, включително като търговски продукт, средство за образование, въздействие, комуникиране и разбиране на света. Информацията и нейното разпространение са повлияни от правни и социално-икономически интереси.

Обобщено е, че стойността на информацията се прокламира в различен контекст, като практики за публикуване, достъп до информация, работа с лични данни и закони за интелектуалната собственост. От учещите се очаква да разбират различната стойност на информацията в среда, където свободно достъпната информация е в изобилие и концепцията за интелектуалната собственост е установена чрез правила за цитиране, предупреждения за

плагиатство и закон за авторското право. В качеството си на творци и потребители на информация експертите разбират своите права и отговорности при участието си в определена научна общност.

Информацията може да се манипулира от отделни лица и организации за извличане на граждански, икономически, социални или лични ползи. Експертите също така отчитат, че индивидът е отговорен за извършването на обмислен и информиран избор относно съобразяването или отхвърлянето на правни и социално-икономически практики относно стойността на информацията.

От учещите се очаква да:

- признават чуждите оригинални идеи чрез коректно посочване и цитиране;
- разбират, че интелектуалната собственост представлява правна и социална конструкция, варираща според културата;
- възприемат целта и отличителните характеристики на авторското право, коректното използване на научни данни и информация, отворения достъп и материалите, които са обществено достояние;
- разбират как и защо някои хора или групи от хора могат да бъдат недостатъчно представени или системно маргинализирани в системите за генериране и разпространяване на информация;
- познават въпросите, свързани с достъпа или липсата на такъв до източници на информация;
- решават самостоятелно къде и как да се публикува създадена от тях самите информация;
- разбират как тяхната лична информация и онлайн взаимо-

действия се отразяват върху информацията, която получават, създават или разпространяват онлайн.

Учещите следва да развиват способности, които им позволяват да:

- уважават чуждите оригинални идеи;
- ценят уменията, времето и усилията, необходими за генериране на познание;
- възприемат себе си като участници с приносен характер – не само като потребители – в информационния пазар;
- осъзнават правата си върху собствената информация.

Научноизследователската дейност представлява проучване

Научноизследователският процес е повтаряща се дейност, зависеща от поставянето на все по-сложни или нови въпроси, чиито отговори на свой ред развиват допълнителни въпроси или линии на изследване във всяка област.

Проучването се разглежда като процес, фокусиран върху проблемите или въпросите в една дисциплина или между отделни дисциплини, които са открити или нерешени. Отчитат се колективните усилия за разширяване на познанието в съответната дисциплина. Често този процес включва дискусии точки, където в условия на дебат и диалог се работи за задълбочаване на разговорите по съответното познание. Процесът на изследването излиза извън академичния свят, в общността като цяло, като е възможно проучването да е фокусирано върху лични, професионални или обществени потребности.

Спектърът на изследването варира от задаване на обикновени въпроси за основен преглед на знанията до формиране на все по-сложни способности за задаване на чисто научноизследователски въпроси, използване на прогресивни научни методи и проучване на разнообразни дисциплинарни перспективи. В такава ситуация учещите получават представа за стратегическите перспективи пред проучванията и по-голям набор от методи за изследване.

Очаква се учещите да притежават познавателни практики за:

- формулиране на научноизследователски въпроси въз основа на идентифицирани празноти в информацията или преценка на съществуваща, евентуално противоречива информация;
- определяне на подходящ обхват на изследването;
- справяне с комплексни изследвания чрез разбиване на сложните въпроси на прости и ограничаване на обхвата на изследванията;
- използване на различни научноизследователски методи според потребността, обстоятелствата и типа на проучването;
- мониторинг на събраната информация и оценяване на пропуските или слабостите в нея;
- организиране на информацията по смислен начин;
- синтезиране на идеи въз основа на множество източници;
- извличане на разумни заключения въз основа на анализирането и тълкуването на информацията.

Те също така следва да умеят да:

- разглеждат научните изследвания като проучвания с открит край и работа с информация;
- отчитат, че един въпрос може

да изглежда прост, но да има важно значение за изследването;

- ценят интелектуалното любопитство в разработването на въпросите и усвояването на нови методи за изследване;
- поддържат открито съзнание и критична позиция;
- ценят упоритостта, адаптивността и съобразителността, разпознават неопределеността в научноизследователския процес;
- търсят многобройни гледни точки при събирането и оценката на информация;
- търсят подходяща помощ, когато е необходимо;
- спазват етични и правни правила при събирането и използването на информация;
- демонстрират интелектуална скромност (т.е. осъзнават собствените си интелектуални или експериментални ограничения).

Научните изследвания като дискусия

Посочено е, че общности от учени, изследователи или специалисти участват в непрекъснат дискурс с нови прозрения и открития, настъпващи с течение на времето в резултат на разнообразни гледни точки и интерпретации. Научноизследователският процес в научните и професионалните области представлява аналитична практика, в която се формулират, дискутират и внимателно обмислят идеи. Търсят се множество гледни точки. Учащите могат да участват в този процес след запознаване с характера на доказателствата, методите и моделите на изследване в съответната област. Новите форми на научна комуникация предлагат повече възможности, в които могат да участват много лица.

Учещите следва да:

- цитират коректно чуждите разработки в собствената си информационна продукция;
- допринасят за научната комуникация на определено ниво, като местна онлайн общност, учебна дискусия, студентски научни издания, презентации или постери за конференции;
- идентифицират бариери пред участието си в научни дискусии;
- оценяват критично чужди приноси в приобщаваща информационна среда;
- разпознават приноса на отделни статии, книги и други научни материали в познанието по определена дисциплина;
- резюмират промените в научната перспектива за определено време по конкретна тема в съответната дисциплина;
- осъзнават, че определен научен труд може да не представлява единствената перспектива по темата.

Препоръчва се студентите да:

- разбират, че често може да се случва да навлизат в продължителен научен спор, в който дискусията няма да завърши;
- познават дискусиите, които се провеждат в тяхната научноизследователска област;
- възприемат себе си не само като консуматори, но също и като създатели на научен принос;
- разбират, че научните дискусии се провеждат в различни среди;
- не изказват преценката си, докато не разберат по-добре цялостния контекст на научната дискусия;
- разбират отговорността на участието в научна дискусия;
- ценят съдържанието, създадено от другите участници и оценяват приносите, направени от тях;

- разбират, че авторитетите са привилегировани, а недостатъчното познаване на съответна дисциплина възпрепятства ефективното им участие в дискусии.

Търсенето като стратегическо проучване

Търсенето на информация се определя като нелинеарен и интерактивен процес, изискващ преценяването на широк спектър източници на информация и психическа гъвкавост за следване на алтернативни пътеки.

Актът на търсенето често започва с въпрос, задаващ насоки за необходимата информация. Обхващайки запитването и откриването, търсенето идентифицира както възможните подходящи източници, така и средствата за достъп до тези източници.

Експертите са установили, че търсенето на информация е контекстуален, комплексен опит, повлиян от – и същевременно оказващ въздействие на – когнитивните, емоционалните и социалните измерения на търсещия. Възможно е учещите да търсят в ограничен набор от ресурси, докато експертите – по-целенасочено и задълбочено, за да намерят най-релевантната информация. Може да се очаква първите да използват по-ограничен набор от стратегии, докато вторите ги съобразяват с източниците, обхвата и контекста на необходимата информация.

Студентите следва да притежават познавателни практики, които да им позволяват да:

- определят първоначалния

обхват на задачата – това е предварително условие за намиране на необходимата информация;

- идентифицират заинтересованите от тематиката страни (учени, организации, правителства, предприятия и др.), които произвеждат информация по темата и определят как да се получи въпросната информация;

- прилагат дивергентно (напр. брейнсторминг) и конвергентно (напр. избор на най-подходящ източник) мислене по време на търсенето;

- прилагат подходящи стратегии и инструменти за търсене, с оглед на осигуряването на необходимата информация;

- коригират и усъвършенстват стратегиите за търсене, ако първоначалните резултати не са удовлетворителни;

- познават организацията на информационните системи (колекции от записи), с оглед достъп до релевантна информация;

- използват различни типове език за търсене (напр. контролиран речник, ключови думи, естествен език);

- управляват ефективно процеса по търсене на информация и резултатите от него.

На учещите се препоръчва да:

- демонстрират ментална гъвкавост и творчество;

- разбират, че първите опити за търсене на информация невинаги водят до адекватни резултати;

- осъзнават, че източниците на информация съществено се различават един от друг по отношение на съдържание и формат, релевантност и стойност, както и с оглед на необходимостта и характера на конкретното търсене;

- търсят помощ от експерти, като

библиотекари, учени и други специалисти;

- разбират значението на сърфирането и други методи за събиране на информация;

- търсят упорито и знаят кога разполагат с достатъчно информация за изпълнение на задачата.

Приложение

Прилагането на Рамката за информационна грамотност във висшето образование е оценено като неосъществимо за обхвата само на един учебен курс. Препоръчва се последователно и систематично интегриране на заложените принципи в академичните програми на различни нива, като се насърчава оценяването и споделянето на резултатите. Изтъкнат е потенциалът на Рамката за сътрудничество между различни факултети, библиотечни специалисти, служители на центрове за обучение и др. Очаква се формирането на подобна общност да допринесе за проектирането на по-иновативни курсове и по-приобщаващо отношение към ученето в рамките на учебните зали и извън тях.

Формулирани са конкретни препоръки за прилагането на Рамката в учебния процес. Те са насочени към университетските преподаватели и към служителите на администрацията.

На преподавателите се препоръчва да:

- проучат приложимостта на подходите в Рамката към преподаваната от тях дисциплина, с отчитане на необходимите специализирани информационни умения на студентите;

- определят какви практически занятия са приложими в техния курс, каква информация и задачи студентите могат да свършат извън класната стая, включително в сътрудничество;

- инициират разработването на нови мултимедийни материали към преподавания курс и определят как студентите могат да участват в този процес;

- помагат на студентите да възприемат себе си като създатели на информация, индивидуално и колективно, определяйки как е възможно те да работят с информация, както и да я оценяват, произвеждат и споделят в разнообразни формати и методи;

- преценяват приложимостта на изброените практически познания и препоръки в преподаваните от тях курсове и академични програми, както и да проектират дейности, чрез които да насърчат студентите самостоятелно да установят своите силни и слаби страни по отношение на работата с информация.

На административните служители се препоръчва да подберат най-добрите механизми за прилагане на

Рамката в институцията си, като се изброяват конкретни инициативи:

- поддържане и насърчаване на серия от дискусии за това как институцията може да интегрира Рамката в резултатите от обучението на студентите и в подкрепа на учебната програма;

- осигуряване на ресурси за повишаване на квалификацията на преподавателите, възможност за разбиране и интегриране на Рамката в учебната програма;

- насърчаване на различните комисиони, работещи по подготовката на документи, свързани с преподаването и ученето (на катедрено, програмно и институционално равнище), да включат концепции от Рамката в своята работа;

- осигуряване на ресурси за действителна оценка на информационната грамотност на студентите на различни етапи от тяхното обучение;

- насърчаване на партньорствата между преподаватели, библиотекари, проектантите на учебни програми и други, с оглед развиването на работещи модели за превръщане на студентите в творци.

Източник:

Framework for Information Literacy for Higher Education (2016)

www.ala.org/acrl/standards/ilframework

Й. Илиев

ИНФОРМАЦИОННАТА ГРАМОТНОСТ В МЕЖДУКУЛТУРНА СРЕДА

В публикацията с отворен достъп *Необходима е общност, за да се изгради рамка: информационната грамотност в межкултурна среда* в списание „Информационни науки“ Алисън Хикс (Университет „Чарлз Стърт“, Австралия) и Анемари Лойд (Факултет по библиотекознание и информационни науки в Университет „Борас“, Швеция) посочват, че **способността за приспособяване към нов културен контекст става все по-важна в съвременните мултикултурни общества**. Дали той/тя са международни студенти, пребивават в мултикултурно общество или работно място, те са изправени пред нетрадиционна информационна среда, в която хората и системите работят по привидно неясен за тях начин. В такава ситуация обичайните информационни практики може да не работят и познатите структури за подпомагане – да липсват. Вместо това индивидът е принуден да развие серия адаптивни практики за информационна грамотност, за да се приспособи към нови културни норми и реалности. Авторите изтъкват, че докато развитието на информационната грамотност, определена в изследването като *начин на познаване на много среди, които съставляват индивидуалното битие в света*, се възприема като мост и улесняване на промяната, образованието за информационна грамотност нито се фокусира върху този въпрос, нито дава стратегиите, които са необходими за подкрепа при преминаването през периода на несигурност. Дали информационната грамотност е очертана от бихейвиористичните (поведенчески) *Стандарти за компе-*

тентността по информационна грамотност във висшето образование на Асоциацията на колежанските и научни библиотеки в САЩ (ACRL), или от конструктивистичната рамка като *новата Рамка за информационна грамотност във висшето образование* на ACRL, липсата на задълбочено разбиране на информационната грамотност като сложна социална практика означава, че библиотекарите и учените не могат да отговорят както на разнообразието, така и на изискванията на днешните динамични информационни общества. На свой ред това ограничава проучванията и не дава възможност за развитие на информационната грамотност в контекста на ученето през целия живот.

Публикацията е резултат от изследване, насочено предимно към

чуждестранни студенти и разглежда информационната грамотност в межкултурна среда през призмата на бихейвиористичния и конструктивистичния подход. Авторите отстояват социокултурната перспектива за информационна грамотност и използват резултатите от изследването като основа за твърдението, че *социокултурният подход към информационната грамотност представлява по-приобщаващ начин* за възприемане на разнообразието в съвременните информационни общества.

Бихейвиористичният подход за информационна грамотност в межкултурна среда

Авторите изтъкват, че подобно на повечето изследвания в областта на информационната грамотност проучванията на межкултурния контекст се обвързват с *национални стандарти за компетентност по информационна грамотност*. Отнасят се за академичната среда и са съсредоточени върху измерването на промените в поведението на потребителите спрямо моделите, изготвени от експертите. Изследванията възприемат информационната грамотност като поредица от стъпки, които трябва да бъдат следвани, или като набор от лични качества. Бихейвиористични по природа, тези изследвания са помогнали за легитимиране и популяризиране на интереса към информационната грамотност. Авторите изтъкват, че въпреки това акцентът върху *придобиването от страна на индивида на широко приложими (генерични) информационни умения* означава, че този подход може да се разглежда като основа за редица проблеми в разбирането на межкултурната среда, включително неутвърденото въвеждане на

културно специфичен модел на информационна грамотност, измамното представяне на естеството и целите на международното образование и подхода на „дефицитите“ към обучението на студента.

В текста се изтъква, че подобни проучвания се основават на идеята, че стандартите за информационна грамотност са рационални или безпристрастни и че самата информационна грамотност представлява набор от общи и универсални компетентности, които са приложими и преносими във всякаква среда. Предположението, че уменията по информационна грамотност могат да бъдат преподавани, оценявани и измервани независимо от практическите задачи и контекста, в които се използват, повдига редица въпроси в контекста на межкултурната среда. Мнението на авторите е, че от една страна, разбирането за идентичност на информационната грамотност във всякаква среда може да бъде критикувано поради тривиализиране и намаляване на сложността на информационната дейност в дисциплинарен контекст. От друга страна, идеята, че информационната грамотност е неутрална или без стойност, е особено обезпокоителна, защото показва неразбиране на идеите за проектиране на обучението на студентите чрез специфична в културно отношение референтна рамка.

Стандартите, които се популяризират като общи за всички дисциплини, за всички учебни среди и за всички нива на образование, *не са неутрални*. В този случай те представляват социално и културно изграден набор от умения, които произлизат от традицията на за-

падния позитивизъм и икономико-рационалистичните идеи за формиране на грамотност или начини за усвояване на знания. Неотчитането на културните и идеологически допускания, които стоят в основата на тези концепции за информационната грамотност, има редица последствия за разбиранията както за целта, така и за начина, по който тя се изгражда.

Разглеждането на информационната грамотност като единствен начин за придобиване на знание стеснява разбиранията за нейното естество чрез маргинализиране на другите форми на знание, които поддържат грамотност, например културните и социалните практики, които студентите донасят със себе си в нова среда. В същото време, когато този културно специфичен модел позиционира информационната грамотност като стандартна и автономна, с положителен ефект върху индивида, *целта на образованието е представена като еднопосочен или едностранен процес на асимилация от западните ценности*. Авторите споделят загрижеността си, че тези идеи се ръководят от убеждението за малоценността на незападното образование, позиция, базирана на стандартите за информационна грамотност като средство за „оздравяване“ или като начин студентите да коригират някои „дефицити“, които са в резултат на това, че принадлежат към друга култура. Такова разбиране е проблематично предвид акцента върху интернационализацията и „деколонизацията“ на висшето образование, разнообразието от образователни мисии, както и идеите за либерален плурализъм и демокрация, характеризиращи много общества в съвременния свят.

Другата важна особеност на тази концепция е, че когато информационната грамотност е представена като универсална, международните студенти са „маркирани“ като носители на неподходящи умения, а способностите им като „изоставачи от тези на американските студенти“. Авторите посочват, че такива идеи са особено обезпокоителни, защото те представят студентите като „празни съдове“, които трябва да се интернализират с информационни умения, за които се смята, че не им достигат. В същото време за индивида, от гледна точка на бихейвиористичния подход към информационната грамотност, се счита, че това са лични несъответствия или етноцентрични недостатъци в характера, които се възприемат като причина, поради която студентите не притежават съответните компетентности. Това виждане поставя международните студенти или в групата на тези със *специални затруднения* или в тази с *очевидна липса на самостоятелност*. Тяхната националност или етническа принадлежност може дори да се тълкува като пречка за учене. Тези заключения ограничават възможните перспективи чрез позициониране на езиковите и културните разлики като отклонение от нормата. Освен това водят и до създаването на есенциалистски стереотипи и пристрастни модели за обучение (свръхгенерализация), което замаскира разбирането за приспособяването към нови среди в по-широкия контекст на адаптиране на всички студенти към висшето образование.

Конструктивистичен подход към информационната грамотност в межкултурна среда

В публикацията се посочва, че то-

зи подход премества фокуса на проучванията от реалното поведение на потребителя към неговото разбиране за собственото му поведение и разглежда информационната грамотност или като процес на учене, или като навик на ума. В него е заложен стремежът за съсредоточаване върху връзката на индивида със средата, респ. връзката на студента със средата, а не с преценката на експертите. Това означава, че в рамките на межкултурна среда езиковите и културните променливи се възприемат по-скоро като сложност, а не като недостиг на информационна грамотност и не се считат за личен неуспех. Вместо това изследователи признават, че чуждестранните студенти развиват широк спектър от творчески и адаптивни стратегии за работа в непозната среда. Съчетано с разбирането, че често срещаните проблеми с отчитането на грешки или дългите списъци с резултати не са уникални за тези студенти, изследователите заключават, че разликата трябва да бъде отдадена по-скоро на степента на трудност отколкото на същността на самата трудност. Тези наблюдения създават по-всеобхватен подход към информацията като същевременно пренасочват вниманието към това, какво е информацията в различните среди или контекст, в различните дисциплини, професии, култури и общности.

Конструктивизмът разглежда информационната грамотност в межкултурни условия от гледна точка на отделните процеси и нито темата, нито контекстът на търсенето на информация са считани за особено важни. Авторите на публикацията считат, че тази идея е особено проблематична в рамките на межкултурната среда. Според тях това

разбиране negliжира както позицията на чуждестранния студент в дадена среда, така и активната динамика на ситуацията, например напрежението и конфликтите, които студентите изпитват в транснационална среда. Неотчитането на реалностите на местната практика може да доведе и до наивни предположения, които не приемат съществуващите социални отношения, като например твърдението, че информационната грамотност улеснява ефективното използване на технологиите в рамките на межкултурни условия.

В публикацията се посочва, че този подход може да бъде критикуван и за отделянето на информационната грамотност от многото значения и ценности, чрез които тя се конституира и легитимира. Докато конструктивистките разбирания за информационната грамотност се притесняват от идеализирането на „примерния студент“, както обикновено се случва в рамките на обучението, основано на стандарти, пропускат в ангажирането с по-обширен контекст и условия може да се разглежда като идеализиране на самата информационна грамотност – разбиране, което е също толкова притеснително.

Социокултурен подход към информационната грамотност в межкултурна среда

Авторите отстояват социокултурния подход, представляван от по-широк спектър от теории, характеризиращ се с информационни взаимоотношения, които се създават, когато хората участват и взаимодействат с хора и инструменти в съответната информационна среда. Той може да се разглежда като разширяващ конструктивистичното

мислене, признавайки колективността на създаването на знания, както и динамичния характер на взаимодействието, езика и социалната практика. Уточнява се, че от социокултурна гледна точка информационната грамотност се възприема като колективно общностно разбиране. Приемайки по-широката представа за социокултурните влияния, формиращи информационната грамотност, голяма част от изследователите, които се придържат към този подход, черпят идеи от социокултурните теории за ученето и новото разбиране за грамотностите или използват социалната практика или критичната гледна точка. Това насочва както изследователите, така и практиците към социалните и материалните ресурси. Те правят практиката видима и особено полезна, когато се занимават с групи или лица, които може и да не споделят едни и същи културни или езикови традиции. Публикацията насочва вниманието върху начина, по който информационната грамотност възниква и се формира в нов социален контекст. Прилага социокултурната гледна точка, за да насочи изследователите да преосмислят естеството, възникването и обхвата на опита в областта на информационната грамотност, а не да се съсредоточават върху прилагането на *универсален набор от умения*. Тези идеи надграждат дефиницията на ЮНЕСКО за информационна грамотност, която, макар и фокусирана върху културните проблеми, е ориентирана към по-инструментален подход към ученето.

Социокултурната гледна точка обяснява нарушената или прекъснатата информационна среда в ситуациите на неконтролируемо преселване (бежанци) и контролирано разселване

(мигранти) в контекста на междукултурната среда. Изследователите твърдят, че информационната грамотност не може да се счита само за академично умение – опитът на бежанците показва, че необходимостта от подновяване на информационните връзки и установяването на нова информационна среда са от решаващо значение за успешното преселване, тъй като помагат на всяко лице да се преориентира, коригира и преосмисли новите разбирания. Изследванията показват още, че развитието на информационната грамотност в рамките на новата среда не е лишен от контекст индивидуален процес. Вместо това тя изисква новодошлите да развият разбиране за организацията и свързаността на информационния пейзаж в новата за тях среда, както и как да операционализират достъпа до информация и знания. Новите условия изискват промяна в установените или рутинни социални дейности, като например търсене на информация извън семейството (а не в рамките му) или намиране и използване на източници, които не са познати. Преходът към новата междукултурна среда може да бъде допълнително усложнен, когато езиковите умения, грамотността и уменията за разбиране са изключително недостатъчни.

Заклучение

Авторите правят извода, че способността на индивидите да се приспособяват към нов културен контекст става все по-важна в рамките на много общества. Техният труд е представен само като опит за холистичен поглед върху характера на информационната грамотност в междукултурна среда. Проучването на литературата в тази сфера обаче

показва, че позицията – възприемаща информационната грамотност *като дефицит* – представлява твърде ограничен поглед върху тази сложна тема. В противовес на това разбира не публикацията разглежда информационната грамотност през социокултурния обектив и е фокусирана върху изграждането на нова

практика и реорганизация на информационната панорама. Този подход поражда редица въпроси, които разпростират изследователската дейност извън рамките на измерването на компетентности, като поставя информационната грамотност в основата на социалния живот.

Източник:

Hicks, A. & Lloyd, A. (2016). It takes a community to build a framework: Information literacy within intercultural settings. *Journal of Information Science*.

<http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0165551516630219>

В. Лозанова

ИНФОРМАЦИОННАТА ГРАМОТНОСТ В НАУЧНОИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИЯ ПРОЦЕС

През 2016 г. издателство Elsevier публикува сборник, посветен на актуалните тенденции в развитието на информационната грамотност. Отделен раздел в него разглежда информационната грамотност в научноизследователския процес.

Значението на информационната грамотност в научноизследователския процес се обяснява с условието ученият предварително да познава публикациите по темата на своето проучване. Това е необходимо за аргументиране на необходимостта от неговия труд, например чрез идентифициране на празноти или непълноти в публикуваните изследвания, или пък за представяне на състоянието на проблематика. Оттук става ясна необходимостта от формиране на добри умения за търсене на релевантна информация у учените, но също така и постоянното им развиване с

течение на времето. По този начин дори утвърдените учени могат да поддържат високо ниво на информационна грамотност.

Необходимо е студентите да усвояват умения за информационна грамотност още по време на своето обучение. Препоръчва се библиотеки-те да участват в тази дейност, например чрез организиране на курсове по информационна грамотност за докторантите, като дори се потърсят възможности за сътрудничество по този въпрос с техните преподаватели. Това се счита за особено важно за докторантите, които след постъпването в докторантура следва да знаят как да търсят, оценяват и използват източници на информация. Притежаването на въпросните умения намира изражение в качеството на провежданите от тях научни изследвания и синтезирането на нови знания.

Формирането на общност за реална подкрепа на научните изследвания с участието на библиотекарите и учени се счита за добро решение, което води до споделяне на опит, обсъждане на предизвикателства, формиране на по-ясна професионална идентичност, развиване на умения за учене и усъвършенстване.

* * *

Идентифицирани са три теоретични подхода за развиване на информационна грамотност: социокултурен, поведенчески и феноменологичен.

Социокултурният подход се основава на презумпцията, че информационната грамотност се развива в хода на общуването с другите. Развиването на уменията е поставено в контекста на намирането на информация и употребата ѝ в определена социална ситуация, т. е. от тази перспектива информацията е ситуационно ориентирана. Индивидите развиват информационна грамотност чрез социално взаимодействие в контекст, в който тези умения се считат за ценни. Конкретно за научноизследователския процес това означава, че докторантите се социализират в академичната среда посредством установени методи на работа. Когато някой започва нова работа или навлиза в нова сфера на научноизследователската дейност, трябва да се запознае с начините на работа, с неписаните правила, знанията и традициите.

Наложено е схващането, че академичният живот се основава на придобиването на познание чрез текст. Изброеното се научава най-добре чрез опит. Усвояването на този опит

зависи от средата – когато някой е приобщен към съответната среда, той може да наблюдава и изучава методите на работа в тази конкретна среда.

Поведенческият подход (бихейвиористичен) отчита обстоятелството, че макар някои научноизследователски умения да зависят силно от съответната научна област и конкретната ситуация, съществуват и определени общоприложими умения, които следва да са овладени от всеки човек с интереси към научноизследователската дейност. Такива са уменията от рамката на информационната грамотност, като търсене, критично отношение и етично използване на източниците на информация, към които се добавят уменията за коректно позоваване и публикуване. По същество се следва формулировката на *Асоциацията на колежанските и научните библиотеки* в САЩ, според която всеки информационно грамотен индивид трябва да е способен да:

- определя обхвата на необходимата информация;
- придобива ефективно и ефективно нужната информация;
- преценява критично информацията и нейните източници;
- вгражда определена информация в конкретна база знания;
- използва информацията ефективно за постигането на зададена цел;
- разбира икономическите, правните и социалните въпроси на достъпа до информация и нейното използване.

Изброените умения се определят като базови за провеждане на качествена и независима научноизследователска дейност. Тези

общоприложими умения са измерими и преносими, т. е. усвоени в една среда, те могат да се прилагат и в друга.

Феноменологичният подход (етнометодология) се свързва с начините, по които хората възприемат, разбират и се възползват от различни явления. Според феноменологичното схващане информационната грамотност не е преносима и общоприложима, но е зависима и променяща се от съдържанието, ситуацията и контекста. Фокусът на този подход е разбирането на информационната грамотност от конкретния индивид, докато интересът към социалната среда е ограничен. Чрез него изследвателят описва определен феномен в реалния свят през погледа на другите. Феноменологичният поглед към информационната грамотност е силно зависим от субективния опит, т. е. някой описва как е преживяна информацията, без значение на това какво в действителност се е случило.

* * *

В материала се изтъква фундаменталното значение на практиката за формирането на информационна грамотност. Посочено е, че информационната среда е изключително динамична, като в наши дни информацията е по-достъпна от всякога. Не е необходимо учените да посещават библиотека, за да придобият определена информация, или дори да напускат своите работни кабинети. Въпреки това достъпът до релевантните източници и използването им съобразно възприети етични правила все още изисква определено обучение. В съвременния свят последното не се счита за достатъчно. Учените следва също така да са приобщени към традицията на конкретната

научна област. Това на практика е валидно не само за тях, но и за всички сфери на професионалния живот. В тази връзка информационната грамотност се определя като способ за запознаване с информационен ландшафт чрез вникване в контекста, а познанието се основава на осведоменост за съответен информационен ландшафт. Тази осведоменост е възможно да се постигне чрез опит и практика в съответната област.

Висококачествените научни изследвания са важни за университетите, тъй като оказват влияние върху тяхното присъствие в рейтингови системи и класации. Едно от решенията е установяването на добре структурирана система за подпомагане на научните изследвания. Подобни системи обикновено се състоят от супервайзъри за академичния състав, научни ресурси, адекватни административни процедури и осигуряване на качеството на научните изследвания.

Важно място в системите за подпомагане на научните изследвания заемат библиотеките. Обикновено библиотечните служители притежават високо ниво на компетентност относно информационни структури и източници. Библиотеките и библиотекарите могат да помагат на учените за по-бързо и ефективно намиране на търсената информация, като по този начин помагат и за тяхната продуктивност.

Идентифицирани са основни теми, които е препоръчително да се изучават в библиотечни курсове за докторанти. Сред тях са търсенето на информация, коректното цитиране, управлението на позоваванията и библиометрията.

* * *

Констатирано е, че по отношение на научноизследователския процес университетите се фокусират преди всичко върху обучението на докторантите и създаването на върхови научни постижения. По време на докторантурата си обаче докторантите постепенно се превръщат в експерти. При осъществяването на този важен преход, наред със специфичното за тяхната научна специалност, те следва да са усвоили поне няколко основни умения относно информационната грамотност.

На първо място се посочват **уменията за търсене на информация**. Те са необходими най-малкото за преглед на литературата и проучването на предходни изследвания по съответната тема. Понеже научните изследвания придобиват все по-интердисциплинарен характер, все повече се увеличава и спектърът от информационни ресурси и бази данни, които следва да бъдат консултирани в хода на работата. Тук могат да са полезни библиотекарите, доколкото те познават тези нови ресурси и тяхната организация.

Следващ съществен момент е **преценяването на източника на информация**. Проучванията са показали, че повечето докторанти се справят с тази задача. Основни критерии при преценяването са импакт факторът и престижът на изданието, в което е публикувана информацията.

За докторантите също така е важно да **спазват етични принципи при работата с информация**. Те следва да са усвоили добри навици за организиране на позоваванията. Пора-

ди естеството на тази работа тя често се извършва ръчно, но се предлагат и различни програми за управление на позоваванията. Поддържа се мнението, че добрата организация на позоваванията улеснява етичната употреба на източниците и по този начин ограничава възможността за плагиатство.

* * *

Обобщено е, че информационната грамотност има важно значение в научноизследователския процес, като допринася за по-ефективни и по-резултатни научни изследвания. За да провеждат висококачествени научни изследвания, чрез които да спомогат за изкачването на своите институции в национални и международни рейтингови системи и класации, учените трябва да са информационно грамотни. Поради това формирането на информационно грамотни учени следва да е приоритет на университетските ръководства.

Препоръчва се информационната грамотност да се интегрира в научноизследователския процес до най-високата възможна степен, тъй като откриването на релевантна информация и използването ѝ съобразно етичните принципи е важно за всички учени. Необходимо е преподаването и обучението по информационна грамотност да отчита естествените различия между отделните научни области и същевременно да обединява различни лица и институции, които могат да допринесат за повишаването на информационната грамотност на учените.

Източник:

Information Literacy Skills in the Research Process, in: Current Trends in Information Literacy. Elsevier, 2016, pp. 73-81.

<https://libraryconnect.elsevier.com/articles/current-trends-information-literacy-free-epubpdf-download>

Й. Илиев

ЕТИЧНИТЕ ПРИНЦИПИ ЗА РАБОТА С ИНФОРМАЦИЯ И ТЯХНОТО ПРЕПОДАВАНЕ ВЪВ ВИСШЕТО ОБРАЗОВАНИЕ

Понятието *етика* – разбирано в смисъл на принципи и стойности, които следва да се спазват – присъства в различни стандарти и ръководства, свързани с придобиването, употребата, разпространението и въздействието на информацията. Поспециално внимание се обръща на три документа: **Стандарти за преподавателя на XXI в. (2007)**, оповестени от Американската асоциация на училищните библиотеки, **Стандартите за компетентността по информационна грамотност във висшето образование (2000)** и новата им версия със заглавие **Рамка за информационна грамотност във висшето образование (2016)**. В тях е заложена етична основа за използването на информацията, валидна както за отделни лица, така и за цялото общество.

Първият документ изтъква необходимостта от преподаване на

етично поведение за работа с информация. В съвременните условия на все по-глобален информационен свят се препоръчва учащите да се обучават в търсенето на различни гледни точки, да получават и използват етично информация.

Във втория документ един от стандартите е посветен на използването на информацията съобразно възприети етични принципи и според закона. Етичната употреба на информацията присъства в цялата структура на третия документ.

Етичното поведение се определя като „мисловна дисциплина“, позволяваща на хората да изберат подходящо действие в различни ситуации, без значение дали те са прости, или комплексни по своята същност. Представлява съставна част на критичното мислене, доколкото се свързва с разполагането на събития и ситуации в принципен контекст.

Таблица 1. Стандарт относно етичния и съобразен с нормативната уредба достъп до информация (№ 5 от Стандартите за компетентността по информационна грамотност във висшето образование)

Индикатори за оценка	Резултати
1. Информационно грамотният студент разбира много от етичните, правните и социално-икономическите проблеми относно окръжаващата информация и информационните технологии	(а) Идентифицира и дискутира проблеми, свързани с поверителността и сигурността както в печатна, така и в електронна среда. (б) Идентифицира и дискутира проблеми, свързани с безплатния и платения достъп до информация. (в) Идентифицира и дискутира проблеми, свързани с цензурата и свободата на словото. (г) Демонстрира разбиране на интелектуалната собственост, авторското право и коректното използване на защитени с авторски права материали.

2. Информационно грамотният студент спазва законите, правилниците, институционалните политики и етикета относно достъпа и използването на информационни ресурси

- (a) Участва в електронни дискусии, съобразно възприетите практики (т. нар. „мрежов етикет“).
- (b) Използва утвърдени правила и други форми на идентификация за достъп до информационни ресурси.
- (c) Съобразява се с институционалните политики относно достъпа до информационни ресурси.
- (d) Опазва целостта на информационните ресурси, оборудването, системите и съоръженията.
- (e) Законосъобразно получава, съхранява и разпространява текст, данни, изображения или звуци.
- (f) Демонстрира разбиране за същността на плагиатството и не възпроизвежда чужда работа като своя собствена.
- (g) Демонстрира разбиране на институционалните политики, свързани с изследвания на човека.

3. Информационно грамотният студент указва използваните информационни източници при представянето на своя труд

- (a) Избира подходящ стил и го използва последователно за цитиране на източници.
- (b) Посочва разрешения за ползване (ако е необходимо) – за материали, защитени с авторски права.

Идентифицирани са четири принципа, чието спазване формира етично и отговорно използване на информацията.

Зачитане на интелектуалната собственост. В най-общ смисъл законите за интелектуалната собственост разглеждат информацията като продукт. Следователно ползващият информацията трябва да може да идентифицира кой притежава този продукт. Това не е лесна задача при по-комплексни ситуации, например в цифровата сфера или в случаите, когато един информационен продукт е претворен в друг. Установяването на интелектуалната собственост се изразява също в определяне на автентичността и надеждността на

информацията и предоставя възможност да се прецени целта на създаването на конкретни информационни продукти и свързаната с тях стойност. Крайната стойност на информацията се основава на нейната точност, валидност и надеждност – на нейния авторитет.

Изключително бързото развитие на технологиите превръща в предизвикателство определянето на авторитетността на информацията. За разлика от статичните печатни издания, в цифрова среда информацията е не само по-достъпна, но и по-лесна за манипулиране. Улеснява се също не само разпространението на информацията, но и възможностите за нейното плагиатство. В такава сре-

да потребителите могат да се превърнат и в създатели на информация.

За формиране на разбиране и уважение към интелектуалната собственост се препоръчва самите студенти да притежават такава. В процеса на подготовка на своя труд студентите усвояват умения за коректно цитиране или искане на разрешение за ползване на чужди интелектуални и творчески идеи. Така те персонално оценяват стойността на информацията. Едновременно с това студентите следва да се насърчават да се учат взаимно, да обменят идеи и да признават чуждия труд чрез коректно цитиране, изказване на благодарност, посочване на уточнения в бележки под линия, цитирания, библиографии и др.

В заниманията със студентите може да се разглежда законодателната рамка, която регламентира интелектуалната собственост, като например авторското право, добросъвестното използване, търговските марки, патентите, а в допълнение и съвременните течения за отворен достъп до информация и Creative Commons лицензирането.

Могат да се дискутират и последиците от различни форми на неприемливо поведение, като измама, кражба, лъжа, плагиатство и задържане на резултатите от научни изследвания.

Спазване на поверителността. Притежателят на интелектуалната собственост решава кой има правото или свободата да я използва и по какъв начин. Контролът върху спазването на тези права в цифрова среда се счита за предизвикателство, поради което студентите трябва да се научат

как да защитават персоналната си информация и да уважават поверителността на другите. Важна е не само личната отговорност, но също начинът на споделяне на информацията и нейното съхранение.

Гарантиране на справедливостта. Съдържанието на конкретен продукт следва да отговаря на предварително оповестеното. Ако се случи да има разминаване, продавачът трябва да поеме отговорността. Препоръчва се студентите да разбират последиците от манипулирането на информацията, дори последното да е в резултат на творческо недоразумение, като разбират и одобряват гарантирането на справедливостта.

Принцип на незловредност. Никога не трябва да се допуска действие, което може пряко или непряко да навреди на друга личност. Злоупотребата с чужди идеи, тяхното подправяне и изкривяване или използването на информация за причиняване на вреда имат негативни последици за обществото като цяло. Студентите следва да носят отговорност за собствените си действия и да разбират въздействието на информацията. За формирането на такова разбиране се препоръчва практикуването на задачи, други дейности и дискусии.

* * *

Изтъкнато е **значението на образователната среда** за открито обсъждане, идентифициране и справяне с предизвикателствата пред етичното използване на информацията. Образователната среда следва да се основава върху възприети етични принципи, като същевременно стимулира търсенето и насърчава

творчеството. Това зависи до голяма степен от уменията, поведението и нагласите на преподавателите. Препоръчва се формирането на образователна среда, която:

- насърчава обмен на идеи и концепции;
- предлага сигурно място за разискване на идеи;
- информира студентите за принципите, които са в основата на етичното използване на информацията;
- изгражда информационно грамотни студенти, притежаващи съответните умения и способности;
- стимулира необходимостта от размишления и синтезиране на информация;
- уважава поверителността;
- насърчава творчеството, находчивостта и обучението през целия живот.

Подобна образователна среда може да съществува както в условията на физически контакт, така и онлайн. Дискусиите по последния въпрос продължават, доколкото съществуват различия в характеристиките не само на средата, но и във формираната общност. Съвременните софтуерни решения позволяват продуктивната

обмяна на информация и насърчаването на творчеството.

Не по-малко важно е и **преподаването** на уменията за етична работа с информация. Предложени са два практически модела: информирано учене (informed learning) и направлявано проучване (guided inquiry). И в двата модела акцентът е върху процеса на търсене на информация.

При информираното учене преподаването и ученето трябва да водят до нови начини на изживяване (научаване чрез опит) и използване на информацията, както и да въведат студентите в информационните практики, които са релевантни към изучаваната от тях дисциплина или професия. Теоретичната рамка за информираното учене се състои от шест елемента, фокусирани върху начина, по който студентите учат чрез опит в различен контекст. В основата на рамката е концепцията за конструиране на смисъл и знание чрез взаимодействието между изживявания и идеи. Твърди се, че в резултат на този модел знанията на студентите са по-трайни и водят до по-персонализирано познание за света.

Таблица 2. Рамка за информирано учене относно формиране на умения и навици за работа с информация, която е съобразена с етичните норми

Съдържание	<p>Какво да знаят учащите за изучавания предмет?</p> <p>Цел: Студентите разбират етичните норми, свързани с употребата на информация, и познават ресурсите, достъпни за изучаване и прилагането им.</p> <p>Дейности: Теоретични изложения относно ключово съдържание в сферата на етиката, включително релевантни източници на информация и техники за търсене.</p>
------------	---

Компетентност	<p>Какво да могат учащите?</p> <p>Цел: Студентите са способни да взимат етични решения в контекста на своя информационен свят.</p> <p>Дейности: Изграждане на етична компетентност чрез работа с поредица от етични казуси, определяне на ключовите аспекти на всеки казус и вземане на решения за подходящи действия.</p>
Учене за ученето	<p>Какво означава да се мисли като информиран учещ?</p> <p>Цел: Използване на широк набор от ресурси при занимания с етични казуси и отразяване как използваната информация е повлияла върху работата с казусите.</p> <p>Дейности: Студентите работят с поредица от етични казуси и провеждат собствено проучване. Насърчават се да работят с различни видове информация, хора, блогове, научни статии и да се възползват от собствения си опит.</p>
Лична приложимост	<p>Защо е необходима етичната работа с информация?</p> <p>Цел: Студентите отчитат как етичното поведение и информационните процеси могат да повлияят върху техния личен живот.</p> <p>Дейности: Студентите работят с поредица етични казуси и провеждат собствени проучвания. Насърчава се работата им с различни видове информация, хора, блогове, научни статии и използването на техния собствен опит. Регулярно им се поставят въпроси относно наученото, как те самите използват информацията за учене и в кои случаи предложените решения са етични.</p>
Социално въздействие	<p>Как етичната работа с информацията оказва въздействие върху обществото?</p> <p>Цел: Студентите разсъждават по въпроса как различни етични решения могат да повлияят върху обществото.</p> <p>Дейности: Студентите работят с поредица от етични казуси и провеждат собствени проучвания. Към студентите се отправят въпроси как собственият им процес за работа с информация им помага да забележат социалните измерения на разгледаните казуси.</p>
Отношения	<p>Фокус върху разпознаване на критичните начини за възприемане или преживяване</p> <p>Цел: Студентите разглеждат собствените си решения по конкретен казус от различни перспективи, идентифицирайки разликите между собствената и чуждите гледни точки.</p> <p>Дейности: Студентите представят собствените си възгледи по казусите и се запознават с тези на своите колеги. Установяват разликите при разглеждането на въпросите, определят разбирането си за релевантна информация и как тази информация свидетелства за техните възгледи.</p>

Употребата на подготвени за конкретен случай разработки или разглеждането на казуси се счита за фундаментална за ангажирането на студентите в образователния процес, като им осигурява възможност да взаимодействат с другите, да научават различни гледни точки и да обмислят своите отговори в различни ситуации.

Рамката за направлявано проучване подтиква преподавателите да конструират модел, основан върху процес на търсене на информация със собственото им участие чрез ръководене и насърчаване на студентите. Самата рамка представлява поредица от осем етапа, съсредоточени около обичайното поведение на учените.

Таблица 3. Рамка за направлявано проучване

Етап	Дейност	Роля на библиотекаря	Роля на учителя
1. Начало	Предизвикване на вниманието на студентите и извличане на предварителни знания чрез кратко – но силно – образователно събитие, като драматично видео, интересен предмет, фотография, художествено произведение. Участват всички студенти.	Напътства и участва. Внимателно да се обмисли как ще се ангажират студентите в този момент.	Задава отделно проучване за всяка група. Напътства и участва.
2. Увличане	Напътстване на студентите да навлязат в съдържанието и да открият интересни идеи, които да проучат допълнително. Студентите не трябва да се натоварват с прекалено много факти. Препоръчва се наблюдаването на насърчаващи опити или телевизионни предавания, четенето на вдъхновяващи текстове или сценарии. Участват всички студенти, разделени на по-малки групи от проучвателни кръгове, които могат да дискутират по-късно. Студентите индивидуално започват да водят дневник на проучването.	Допринася за организацията. Моделира проучването с оглед приемането на различни гледни точки, непълни идеи и спекулации. Изслушва за персонални връзки и интересни идеи. Насърчава всички изказвания, осигурява подкрепяща и приятна среда.	Допринася за организацията. Моделира проучването с оглед приемането на различни гледни точки, непълни идеи и спекулации. Изслушва за персонални връзки и интересни идеи. Насърчава всички изказвания, осигурява подкрепяща и приятна среда.

3. Проучване	<p>Студентите преглеждат различни източници на информация, за да намерят интересни идеи и да подготвят въпросите на своето проучване. Препоръчва се да разглеждат по-скоро идеи, отколкото да събират факти. Прочитането и отразяването е съпътствано от почивка. Работи се с дневника на проучването. Формират се отделни времеви и групови кръгове.</p>	<p>Напътства студентите, сканира различни източници, чете – ако намерят нещо интересно. Изказва мнение по въпросите, върху които се оформя проучването.</p>	<p>Допринася за осигуряването на спокоен, рефлексивен тон, без бързване или стремеж към спазване на крайни срокове. Помага за създаването на среда, която толерира дълбокомислен, внимателен и поддържащ интереса подход на работа.</p>
4. Идентифициране	<p>Формулиране на въпрос, формиращ рамката на проучването: Защо темата е интересна? Какви са образователните цели? Колко информация по темата е налична? Колко време ще отнеме проучването? Работи се с дневника на проучването. Формират се отделни времеви и групови кръгове.</p>	<p>Прилага стратегии, които дават възможност на всеки студент да сортира информация и идеи, за да изясни смислено проучвания въпрос.</p>	<p>Съблюдава за доказателства, че проучването прераства в дълбоко учене.</p>
5. Събиране	<p>Студентите събират детайлна информация от разнообразни източници. Предвижда се време за изчерпателно търсене, което включва намиране, оценка и използване на различни източници на информация. Работи се с дневника на проучването. Формират се отделни времеви и групови кръгове, като се следи техният процес на работа.</p>	<p>Напътства студентите в локализирането, преценяването и използването на информацията. Следва концептуален подход към изграждане на етични принципи и информационна грамотност.</p>	<p>Напътства учащите при избора на смислени за тях релевантни за тяхното проучване търсения в източниците на информация.</p>

6. Създаване	Обучението се организира под формата на творческа презентация. Синтезират се всички идеи и се отразява наученото. Работи се със схеми, данни и дневник на проучването. Предвижда се индивидуално и групово време. Примери за готови продукти: видеоматериали, блогове, уебстраници, мултимедийни презентации, монолози, представления, албуми, изложби, интерактивна дейност, творчески произведения.	Напътства студентите с оглед създаване на смислени, интересни, ясно аргументирани, добре документирани презентации, които представят наученото от тях и дава съответното признание.	Напътства студентите при синтезирането и комуникирането на наученото от тях.
7. Споделяне	Споделяне на готовия продукт с оглед демонстриране на наученото. Представят се индивидуалните приноси и отделните групи. Участват всички студенти.	Организира сесии за споделяне, като осигурява най-добрите условия за студентите да научат важно съдържание един от друг.	Насърчава студентите да представят официално своите идеи и им помага да демонстрират своите нови знания.
8. Оценяване	Оценяват се постигнатите образователни цели. Размисъл, самооценка и анализирание на данни. Провеждат се конферентни сесии. Студентите индивидуално и колективно разглеждат обучителния процес и неговото съдържание.	Напътства студентите с оглед осъзнаване на наученото от тях през обучителния процес.	Въвлича студентите при оценяването на техния образователен процес.
Ръководителите оценяват и разсъждават	Библиотекарят и учителят дискутират направеното, преценяват какво може да се подобри и планират следващата инициатива.		

Препоръчва се интегрирането на етични норми в преподаването на информационна грамотност да не се ограничава единствено до конкретна програма. За по-ефективно се счита обучението в по-широк контекст, например чрез:

- интегриране на обучителния процес във всички елементи на взаимодействие на преподавателя със студентите;
- поставяне на преподаването на умения за етична работа в контекста на по-широкия процес на информационна грамотност;
- използване на сценарии на етична тематика – включително за организиране на дискусии;
- идентифициране на практики за етична работа с информация.

За улеснение на преподавателите са формулирани и въпроси, подходящи за дискусии по етичните принципи за работа с информация, като:

- Съобразено със закона ли е конкретното действие?
- Нарушават ли се етични принципи (и евентуално кои от тях)?
- Действието нарушава ли лични ценности и принципи?
- Възможно ли е нечий права да бъдат нарушени?
- Могат ли предприетите действия да бъдат защитени?
- Какво въздействие би имала определена информация, ако се публикува в местен вестник?

Обобщено е, че компетентност за етично използване на информация у студентите може да се формира чрез периодични дискусии върху етичните принципи, участието им в различни практически занятия, изградени способности за ефективно търсене, преценяване и определяне на надеждност, насърчаване на личното

размишление и очакванията на евентуални действия върху отделната личност и върху обществото.

* * *

В заключение са изброени основни качества, които е необходимо да притежават преподавателите. Те следва да:

- познават нивото на развитие на младите хора и тяхната способност да се справят с все по-сложни етични въпроси;
- приемат, че предоставянето на социално коректен отговор на дилема не предполага разбиране на основните етични въпроси;
- помагат на студентите да преминат от егоцентрична гледна точка към разбиране на различни перспективи чрез инвестиране на време в подготовката и споделянето на ситуации на вземане на решения, които ангажират студентите и предоставят възможност за избор на подходящ начин на действие;
- прилагат разнообразни методи на преподаване, които откликват на разнообразните потребности на студентите;
- поддържат своята информираност по правни въпроси, свързани с достъпа до технологии;
- поддържат своята информираност за популярни технологични приложения, за тяхното използване и потенциална злоупотреба.

Препоръчва се проактивно поведение за:

- поддържане на регулации и норми, които насърчават студентите да учат;
- привличане на други преподаватели в беседи относно стратегии на преподаване, потенциални области от сферата на етиката и образователните ресурси;

- самообучение за подходящо използване на социалните медии и начини за демонстриране на отговорно поведение в цифровата сфера;
- поддържане на професионалното развитие чрез професионални организации, конференции, печатни и онлайн публикации, блогове на преподаватели и постове в социалните мрежи;
- търсене на съмишленици в собствената образователна общност за координиране на подходите за развитие на етични практики в информационната грамотност.

* * *

В заключение е посочено, че ръководството на студентите, насочено към развиване на информационни компетентности и учене през целия живот, развива уменията и нагласите, които насърчават отговорните действия. Разглеждането на етични принципи в контекста на уменията за информационна грамотност се счита за ефективен начин за насочване на поведението на студентите към практическо прилагане на информационната грамотност съобразно възприети етични принципи.

Източник:

B. Schultz-Jones. Teaching the Ethical Use of Information as an MIL Skill, in: D. Oberg & S. Ingvaldsen (eds.). Media and Information Literacy in Higher Education. Elsevier, 2017, pp. 13-35.
<http://www.sciencedirect.com/science/book/9780081006306>

Й. Илиев

ФОРМИРАНЕ НА КРИТИЧНО ОТНОШЕНИЕ КЪМ ИЗТОЧНИЦИТЕ НА ИНФОРМАЦИЯ У СТУДЕНТИТЕ

Динамичното нарастване на информацията в количествено отношение поражда необходимостта от адекватни способности за работа с нея и нейното преценяване съобразно конкретните потребности. Тези умения се обединяват в понятието информационна грамотност. Важен елемент на информационната грамотност е критичното отношение към източниците на информация, а неговото преподаване се счита за предизвикателство, въпреки че това умение не се различава твърде съществено между отделните научни дисциплини. Успешното преподаване на умения за информационна грамотност се свързва със сътрудни-

чеството между академичния състав и библиотечните специалисти, особено когато е интегрирано с конкретна учебна дисциплина.

Умението за критично отношение към източниците предполага практически опит и познаване на конкретната научна област, както и формирани способности за подбор на адекватни източници.

Критичното отношение към източниците на информация се счита за важно не само при оценяването на вече получените резултати, но и в процеса на търсене, например във връзка с подбора на ключови думи. Препоръчва се последните да са неутрални и да описват

безпристрастно конкретното явление или предмет. Подборът на думи, чрез които да се търси конкретна информация, изисква студентите да са критични към себе си, да се противопоставят на собствените си предразсъдъци, предварителни разбирания и вярвания при търсене и получаване на информация.

В академичната сфера дискусиите често се базират върху използването на взаимно противоречащи си източници на информация. Категорично трябва да се отхвърля тенденциозното търсене на информация, която потвърждава собствени предварителни разбирания. Последното се счита за инстинктивно поведение, което следва да се избягва.

Установено е, че студентите не забелязват необходимост от умения за информационна грамотност, преди да получат конкретна задача. Подчертано е, че процесът на търсене на информация е систематичен, изисква време и няма едно-единствено правилно решение, което да се следва за постигането на успех. Несъмнено е единствено, че усъвършенстването се постига чрез практикуване и прилагане на критично мислене.

Формулирани са три практически съвета към преподавателите, които обучават студентите в ефективно търсене на информация. Те следва да:

- обясняват комплексния и сложен характер на критичното отношение към източниците, дори в процеса по търсене на информация;
- съветват студентите да използват неутрални ключови думи при търсенето;
- препоръчват на студентите да се опитат да открият източници, които взаимно си противоречат, дори това да усложнява тяхната работа.

Препоръки за стартиране на преднамерено търсене:

- *Подбор на неутрални ключови думи.* Зададените термини за търсене водят до формирането на списъка с резултати, както и каква информация студентите могат да оценят и използват.

- *Предпочитане към академичните бази данни.* Платформата Google Scholar се посочва като добра алтернатива на стандартните инструменти за търсене в интернет, защото извежда резултати от академични източници.

- *Разпознаване на характеристиките на академичните източници,* на които е обърнато по-специално внимание.

Студентите работят преди всичко с академични текстове. Те се разпознават лесно, понеже съдържат основни елементи като:

- цитирания и библиография;
- типична структура на текста (например т. нар. IMRaD-модел, абревиатура за въведение, методи, резултати и дискусия);
- представяне на нови хипотези;
- прозрачна методика и подходи за работа с информация;
- данни за издателя.

Академичните текстове са научни статии, антологии или книги, публикувани от авторитетно издателство. Авторът на текста следва да е опитен професионалист, а самият текст – да съдържа научен апарат. Изтъкнато е значението на реер review като индикатор за качество на академичните текстове.

По-сложна е работата с интернет като източник на информация. Докато академичните текстове в миналото са се откривали под формата на книги и списания, понастоящем много от тях са достъпни в интернет пространството. В условия на огромно количество

информация преценяването на тяхното качество става все по-трудно, тъй като всеки отделен източник следва да се провери.

Подчертана е необходимостта студентите да различават академичните текстове от останалите източници на информация. Неакадемичните източници, например статии във вестници, също могат да имат важна стойност за определени събития. Интервюта и други персонални комуникации в редица случаи предоставят не по-малко важна информация. По тази причина не съществува правило за еднозначна оценка на всички неакадемични източници.

Във връзка с формирането на критично отношение към източниците на информация е предложен „подход на петте въпроса“ (The Five Ws). Неговата цел е да представи във възможно най-опростен вид сложния процес по оценяване на информацията. Петте въпроса са следните:

- **Кой?** – основни сведения за автора на информацията, дали той/тя притежава необходимото образование, публикации в съответната научна област, институционална принадлежност и др.

- **Какво?** – разглежда се характерът на документа и неговото качество, например какъв е текстът (онлайн публикация или научна статия), къде е публикуван (официален уебсайт, в блог и др.), преминал ли е процес по peer review и др.

- **Кога?** – времето разположение на публикацията е важно, но зависи от конкретната задача; в някои случаи (например в законодателството) най-новите публикации са най-релевантни, докато в други случаи (например исторически проучвания) най-важни са текстовете, публикувани най-близо по време до изследваното събитие или явление.

- **Къде?** – къде е публикуван текстът, доколко неговият издател заслужава доверие, каква е неговата репутация, дали е специализиран в академични или популярни публикации и др.

- **Защо?** – каква е целта на текста: информативна, образователна или комерсиална; мотивацията на неговия автор (чисто научни, корпоративни или други интереси) влияе върху обективността на публикацията.

След преценка на информацията чрез отговарянето на тези въпроси се препоръчва разглеждането от студентите на използвания език и тон на изразяване. Точният и обективен изказ придава по-сериозен и академичен вид. С публикации в медиите следва да се работи внимателно, защото е възможно информацията да е представена едностранчиво и да не е безпристрастна.

В заключение е обобщено, че критичното отношение към източниците на информация придобива все по-голямо значение, доколкото достъпната информация по всяка тема динамично се увеличава.

Източник:

H. Johannessen. Teaching Source Criticism to Students in Higher Education: A Practical Approach, in: D. Oberg & S. Ingvaldsen (eds.). Media and Information Literacy in Higher Education. Elsevier, 2017, pp. 89-105.

<http://www.sciencedirect.com/science/book/9780081006306>

Й. Илиев

ПРЕДСТАВЯМЕ ВИ

ТАКСОНОМИЯ ЗА ЦИФРОВА И ИНФОРМАЦИОННА ГРАМОТНОСТ НА УНИВЕРСИТЕТА ОКСФОРД БРУКС ВЪВ ВЕЛИКОБРИТАНИЯ

Стратегията за повишаване на познанията и опитността на студентите на Университет Оксфорд Брукс във Великобритания определя цифровата и информационната грамотност като функционален достъп, умения и практики, които са необходими за формирането у студентите на способности за уверена и адаптивна работа с разнообразни технологии в техния личен, академичен и професионален живот. Изтъква се, че учещите следва да използват подходящи технологии за търсене на висококачествена информация, да работят умело с нея и да я пре-

ценяват критично. Всичко това трябва да намира изражение в професионалното и личностното усъвършенстване на студентите и да способства за продуктивното им участие в онлайн общности. За тази цел през 2014 г. е публикувана нова версия на *Таксономията за цифрова и информационна грамотност*, базирана на Модела за седемте стълба на информационната грамотност (фигура 1) на Дружеството на колежанските, националните и университетските библиотеки във Великобритания (Society of College, National and University Libraries – SCONUL).

Фигура 1. Графично представяне на Модела за седемте стълба на информационната грамотност

Таксономията за цифрова и информационна грамотност е съставена от шест категории, по три за двата вида грамотност, представени в табличен вид:

КАТЕГОРИЯ*	ОПИСАНИЕ	ПРИМЕРИ
<p>ЦГ 1: Адаптивност</p>	<p>Увереност и гъвкав подход за използване на разнообразни технологии в личния, академичния и професионалния живот</p>	<p>Способност за прилагане на общите принципи за работа със софтуерен интерфейс при самостоятелно изучаване на непознат софтуер</p> <p>Подбор и използване на подходящи технологии за авторство (текстови редактори, програми за презентации, блогове и др.)</p> <p>Подбор и използване на разнообразни технологии за изграждане на личното познание</p> <p>Способност за сигурно и отговорно управление на собствените и чуждите данни и онлайн идентичности</p>
<p>ЦГ 2: Документиране, обмисляне, публикуване</p>	<p>Използване на цифрови инструменти за професионално и личностно развитие</p>	<p>Познаване и съблюдаване на съответните конвенции за авторство в различни медии и в разнообразен професионален и академичен контекст; това се счита по-скоро за академична грамотност, отколкото за цифрова</p> <p>Способност за търсене, събиране и организиране на цифрова информация от различни източници за лична употреба</p> <p>Способност за онлайн представяне по подходящ начин за академични и професионални цели</p> <p>Избиране и използване на подходящи технологии за документиране и представяне на академично, професионално и личностно развитие</p>

<p>ЦГ 3: Онлайн общност</p>	<p>Продуктивно участие в релевантни онлайн общности</p>	<p>Подбиране и използване на подходящи комуникационни технологии за работа в група</p> <p>Способност за преценяване кога и как да се осигуряват подходящи нива на поверителност при подготовката и публикуването от индивиди и групи</p> <p>Ефективно управление на групови взаимодействия чрез използване на разнообразни технологии</p> <p>Подбиране и използване на технологии за репрезентиране и синтезиране на индивидуални и групови известия, включително и обучение</p> <p>Ефективно онлайн комуникиране</p> <p>Усвояване и използване на гласови команди в онлайн авторството и публикуването</p>
<p>ИГ 1: Локализиране на информация</p>	<p>Изготвяне на ефективни стратегии и избиране на подходящи инструменти за намиране на информация</p>	<p>Разбиране как работят различните видове инструменти за търсене (библиотечни каталози, специализирани бази данни, инструменти за търсене в интернет и др.)</p> <p>Систематично търсене в набор от ресурси</p> <p>Конструирание на ефективни търсения чрез идентифициране и комбиниране на подходящи ключови думи</p> <p>Усвояване използването на специфични инструменти за търсене (упътвания, ръководства) и консултиране с професионалисти</p> <p>Поддържане на текущи научни изследвания и професионални</p>

		<p>потребности чрез използване на библиотечни информационни бюлетини</p> <p>Осъзнаване и справяне с проблемите на твърде многото или твърде малкото информация</p>
ИГ 2: Преценяване на информация	Оценяване на получената информация и нейната целесъобразност спрямо конкретни потребности	<p>Сравняване и критично оценяване на авторитета, стойността, детайлите и уместността на информацията</p> <p>Разпознаване на пристрастия в информацията, особено от свободно достъпни източници в интернет</p>
ИГ 3: Използване на информация	Интегриране на получената информация в собствената лична, академична и професионална среда, както и нейното ефективно и съобразено с етичните принципи управление и комуникиране	<p>Водене на бележки, изготвяне на анотации и адаптиране на информацията за нова аудитория</p> <p>Синтезиране на информация от различни източници с оглед представянето на обоснован аргумент</p> <p>Създаване на нова информация чрез интегриране на собствени знания и разбирания с четене и научни изследвания.</p> <p>Разбиране на академичната и професионалната етика (адекватно позоваване на източниците, коректни практики за цитиране и избягване на плагиатство)</p> <p>Продължаващо професионално развитие чрез актуализиране, споделяне и дискутиране на информация при използването на подходящи инструменти за комуникация</p>

*Приети съкращения: ЦГ – цифрова грамотност, ИГ – информационна грамотност

Адаптирането на изброените грамотности към конкретните академични програми е вменено на ръководителите на тези програми и на факултетите, към които принадлежат. Уточнено е, че не е

необходимо всяка програма да включва всички посочени грамотности, като последните се считат само за отправна точка, без да имат задължителен характер.

Източник:

A Taxonomy of Digital and Information Literacies – Oxford Brookes University (2014)

<https://wiki.brookes.ac.uk/download/attachments/58984105/A+taxonomy+of+Digital+literacies+v4+August+2014.pdf?version=1&modificationDate=1408531817000>

Й. Илиев

ИНФОРМАЦИОННАТА ГРАМОТНОСТ В ПРОГРАМИТЕ ЗА ВИСШЕ ОБРАЗОВАНИЕ НА УНИВЕРСИТЕТИТЕ ВЪВ ФИНЛАНДИЯ

В препоръка на Министерството на образованието и културата на Финландия към университетите се дефинира понятието „информационна грамотност“ като способност за:

- разпознаване на ситуации, в които информацията е необходима;
- търсене и намиране на информация;
- критично и етично оценяване и използване на придобитата информация.

Студентите с гъвкави информационни компетентности са признак за висок стандарт и конкурентоспособност на висшето образование.

В документа се посочва, че предложената учебна програма по информационна грамотност определя основните елементи на минимално ниво и съдържанието на курсовете по информационни умения. Подчертава се ползата от интегрирането на препоръчителната програма в учебните програми на всички финландски университети за улесняване на съпоста-

вимостта на степените и прехвърлянето на кредити от един университет в друг.

Цели

Студентите ще имат възможност за достъп и ефективно използване на информация, което е предпоставка за повишаване на качеството на учене и успешно завършване на академична степен. При напускане на университета студентът ще има необходимите информационни компетентности за професионалния живот и за учене през целия живот. Целта на учебната програма за информационна грамотност е завършилите да отговорят на международните стандарти за компетентност за информационна грамотност, съгласно които лицето е в състояние да:

- определя обхвата на необходимата информация;
- открива необходимата информация ефективно и ефикасно;
- оценява критично информация-

та и нейните източници и внедрява новата информация в съществуващите знания;

- ефективно да използва информацията в своето обучение и работа;

- разбира икономическите, правните и социалните въпроси, свързани с използването и достъпа до информация и използва информацията етично и законно.

1. Съдържание на курса за първо ниво (за първокурсници): основи на достъпа до информация, основни компетентности за успешни проучвания:

- о общо представяне на източниците на информация и нейното организиране;

- о основи на достъп до информация и търсене;

- о използването на публикации и услуги, необходими при проучвания;

- о основи на оценката на надеждността на материалите и етичното използване на информация.

2. Съдържание на курса за второ ниво (бакалавърски програми): системно намиране на информация и използване на информационните компетентности при изготвянето на дипломна работа.

Основни маркери при изготвяне на дипломна работа:

- о първични източници на информация в съответната област, организиране на информацията;

- о концептуална организация на информационните потребности;

- о методи за търсене, систематични процеси за търсене и корективни стратегии;

- о обстойно търсене на информация по темата на изследването, анализ на процеса и резултатите;

- о въвеждане в практиките и стандартите за реферирание в съответната област, инструменти за управление на библиографията и тяхното използване в изготвянето на академични текстове;

- о дълбоко вникване в оценката на надеждността на материалите и етично използване на информация.

3. Съдържание на курса за трето ниво (магистърски програми): системно намиране на информация и използване на информационните компетентности при изготвянето на дипломна работа.

Основни маркери при изготвяне на дипломна работа:

- о дълбоко вникване в източниците на информация в съответната област, актуализиране на знанията за първичните източници на информация в областта;

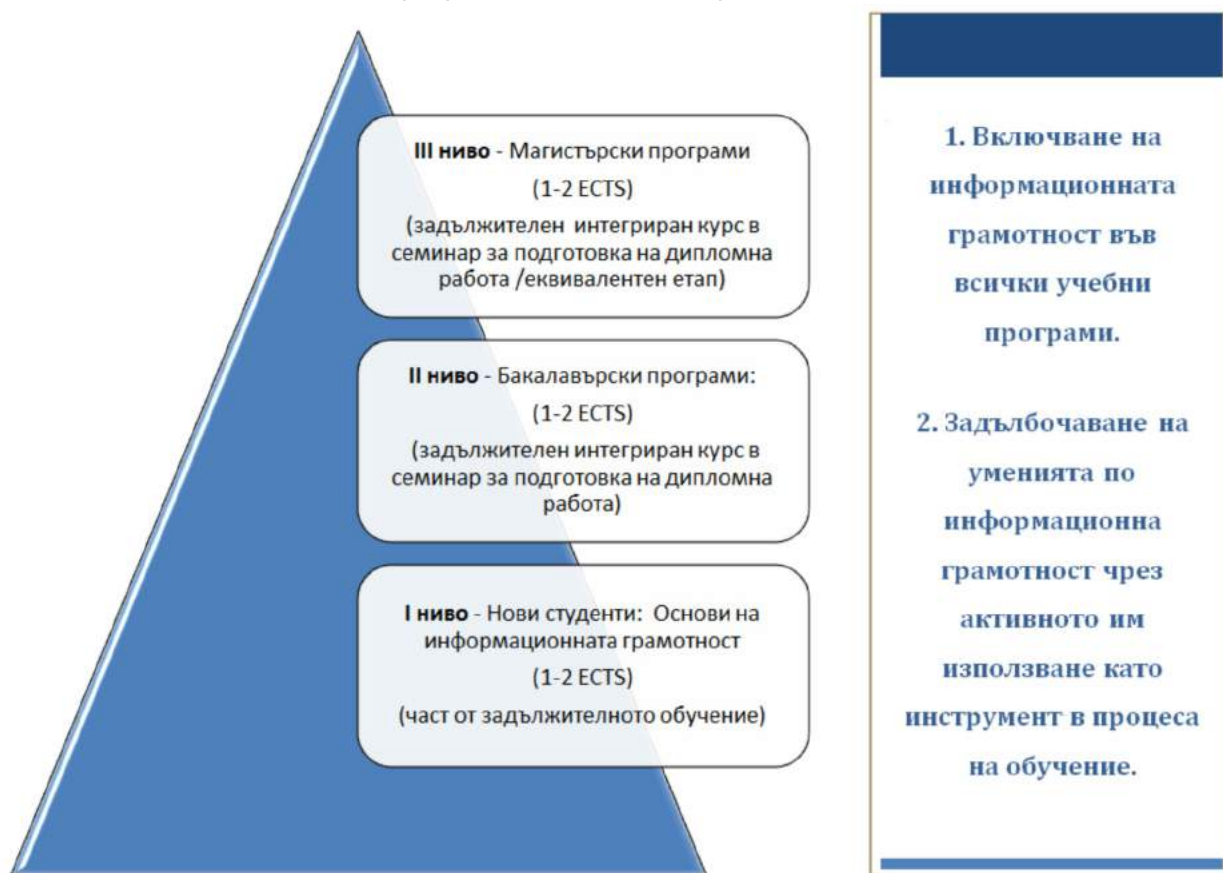
- о определяне на потребността от информация по темата на дипломната работа, концептуална организация на информационните потребности;

- о методи за търсене, систематични процеси за търсене и корективни стратегии, редактиране;

- о обстойно търсене на информация по темата, анализ на процеса и резултатите;

- о дълбоко вникване в практиките и стандартите за реферирание в съответната област, инструменти за управление на библиографията и тяхното използване в изготвянето на академични текстове.

Фигура 1. Структура на препоръките за включване на информационната грамотност в програмите за висше образование

Източник:

Recommendation for universities for including information literacy competency in the new degree structures, <http://www.helsinki.fi/infolukutaito/ILopetus/recommendation.pdf>

В. Лозанова

СТАНДАРТИ ЗА ИНФОРМАЦИОННА ГРАМОТНОСТ НА ШВЕЙЦАРИЯ

Стандартите са изготвени съвместно от няколко университета въз основа на изследвания и анализи на съществуващите практики. В документа се посочва, че изследванията през последните години показват, че информационната грамотност не трябва да се ограничава до използването само на библиотечни инструменти. Въпросите за „използването на информацията“ и „отговорността към информацията“ са на преден план и придобиват голямо значение за академичната общност.

Уточнява се, че стандартите могат да се разглеждат като общи цели, които са

формулирани на абстрактно ниво и описват областите на компетентност с няколко думи. За целите на обучението стандартите трябва да бъдат допълнени от по-подробно описание на уменията, изисквани от конкретни целеви групи. С мрежата на компетентностите, включваща умения на три нива (начинаещи, напреднали, експерти), са очертани спецификите, необходими за различните среди.

Всеки от шестте стандарта включва от три до четири учебни цели, които могат да бъдат дефинирани и детайлизирани в съответствие с мрежата на компетентности-

те. В документа се посочва, че интегрирането им в учебните програми и курсове е от съществено значение за успешното позициониране и насърчаване на информационната грамотност. Мрежата за компетентност е хоризонтално и вертикално координиран подход на широките цели на информационната грамотност и може да се прилага при разработване на уроци или учебни модули и за проверка на изпълнението. Целите, съдържащи се в мрежата за компетентност, могат да бъдат използвани за постигане на целите на курса.

Стандарт 1: Потребност

Информационно грамотният човек признава необходимостта от информация и определя нейното естество и обхват:

- дефинира и формулира необходимостта от информация по отношение на определена цел;
- разбира целта, обхвата и целесъобразността на различни източници на информация;
- избира и използва различни източници на информация за взимане на информирани решения.

Стандарт 2: Извличане

Информационно грамотният човек намира необходимата информация ефективно и ефикасно:

- избира ефективни методи или инструменти за намиране на информация;
- изгражда и прилага ефективни стратегии за търсене;
- получава информация чрез подходящи методи.

Стандарт 3: Оценяване

Информационно грамотният човек критично оценява информацията и процеса на нейното търсене:

- определя и прилага критерии за оценка на информацията;

- оценява полезността на получената информация;
- преоценява естеството и степента на нуждата от информация;
- преосмисля процеса на търсене на информация и ревизира стратегиите за търсене, ако е необходимо.

Стандарт 4: Организация

Информационно грамотният човек управлява и споделя събраната или генерираната информация:

- записва избраната информация и нейните източници;
- организира, класифицира и съхранява информация чрез подходящи методи;
- споделя информацията с други хора;
- поддържа актуални информационните източници, информационните технологии и методите на разследване.

Стандарт 5: Приложение

Информационно грамотният човек прилага предварителна и нова информация за постигане на определена цел:

- прилага нова и предварителна информация за генерирането на нови знания или конкретен продукт;
- комуникира ефективно новите знания или продукта с другите;
- преоценява и коригира процеса на създаване и комуникиране на знания или продукти.

Стандарт 6: Отговорност

Информационно грамотното лице действа като отговорен член на информационното общество:

- признава културните, етичните и социално-икономическите проблеми, свързани с използването на информация;
- съблюдава нормите и етиката, свързани с използването на информацията;
- законно получава, съхранява и разпространява всякакъв вид информация.

Таблица 1. Мрежа на компетентностите по информационна грамотност

	РЕЗУЛТАТИ ОТ ОБУЧЕНИЕТО	НАЧИНАЕЩИ	НАПРЕДНАЛИ	ЕКСПЕРТИ
ПОТРЕБНОСТ	Определя и изразява потребността от информация, отнасяща се до определена цел	Разпознава и описва текущите потребности от информация	Идентифицира и документира изискванията за информация, необходими за определена задача	Определя потребностите от информация за определен проект и разработва концептуална идея
	Разбира целта, обхвата и целесъобразността на разнородното от информация	Идентифицира различни източници на информация и описва съдържанието	Разграничава различните източници на информация съобразно ориентацията и обхвата	Сравнява различни източници на информация съобразно тяхната пригодност и целесъобразност
	Избира и използва различни източници на информация за взимане на информирани решения	Използва подходящи източници, за да отговори на потребността от информация	Прави обоснован избор на информационни източници и ги използва в съответствие с тяхната пригодност	Прави обоснован избор на подходящи информационни източници и ги използва според конкретна потребност
ИЗВЛИЧАНЕ	Избира ефективни методи или инструменти за намиране на информация	Използва различни инструменти или методи за извличане на информация	Прави обоснован избор на различни инструменти или методи за извличане на информация	Прави обоснован избор на инструменти или методи и ги използва според конкретна потребност
	Изгражда и прилага ефективни стратегии за търсене	Дефинира основите на различни стратегии за търсене и ги прилага	Прилага стратегии за търсене с помощта на специфични инструменти и документира процесите	Представя план за търсене според нуждите от информация и документира процеса и неговия ход
	Намира необходимата информация чрез подходящи методи	Намира необходимата информация с помощта на приложения	Използва различни методи за намиране на информация и обосновава процеса	Оценява няколко различни начина за ефективно извличане на информация, отчитайки икономическите фактори

ОЦЕНЯВАНЕ	Определя и прилага критерии за оценка на информацията	Оценява полезността на намерената информация	Оценява информацията според определени критерии	Прави обоснован избор на критерии за оценка и ги прилага	Оценява съществуващите критерии за оценка и ги коригира при необходимост
ОРГАНИЗАЦИЯ	Оценява полезността на намерената информация	Оценява полезността на намерената информация съобразно нейната релевантност	Оценява полезността на намерената информация по отношение на нейното качество	Оценява полезността на намерената информация по отношение на нейната пълнота	
	Извършва повторна оценка на характера и степента на необходимата информация	Решава дали е необходима допълнителна информация	Определя обхвата на информационните нужди и обосновава използването на допълнителни източници на информация	Редовно извършва преценка на естеството и степента на потребност от информация и променя релевантно концепцията	
	Преосмисля процеса на търсене на информация и при необходимост преработва стратегиите за търсене	Преразглежда процедурата и променя стратегиите за търсене	Преразглежда процедурата и съставя нови стратегии за търсене, ако е необходимо	Оценява процедурата и напредъка и преразглежда плана за търсене на информация	
	Записва избраната информация и нейните източници	Записва информацията и източниците с прости методи	Записва информацията и източниците ѝ в цифров вид	Записва, съхранява и споделя информацията и нейните източници с помощта на инструменти и средства за съвместна работа	
	Организира, класифицира и съхранява информацията чрез подходящи методи	Използва различни методи за организиране и съхранение на информацията	Класифицира информацията с подходящи методи	Администрира и актуализира информацията систематично и устойчиво в съответствие със специфични критерии за организация	
	Споделя намерената информация	Споделя информацията в рамките на работната група	Споделя информацията чрез използването на информационни технологии	Исползва мрежи за съвместна работа и обмен на информация	
Поддържа актуални информационните източници, информационните технологии и методите на търсене	Поддържа актуална информация за избраните източници на информация	Поддържа актуална информация за новите методи на търсене	Следи развитието на информационните технологии и обмисля тяхната полезност		

ПРИЛОЖЕНИЕ	Прилага нова и предварителна информация за създаването на нови знания или конкретен продукт	Интегрира новото знание или продукт в студентски проект	Интегрира новите знания или продукти в научен проект	Интегрира новите знания или продукти в научна публикация
	Комуникира ефективно новите знания или продукт с други	Комуникира ефективно новите знания или продукт в рамките на групата	Комуникира новите знания или продукти със средства, подходящи за конкретни целиви групи	Обсъжда новото знание или продукт в рамките на специализирана общност
	Ревизира процеса на създаване и комуникиране на знания или продукт	Документира създаването на знания или продукт	Анализира и оценява създаването и предаването на знания или продукти	Изследва ефекта от научната публикация и оптимизира процеса
ОТГОВОРНОСТ	Признава културните, етичните и социално-икономическите проблеми, свързани с използването на информация	Признава етичните проблеми в местната културна среда	Признава културните и етичните проблеми в международната среда	Признава културните, етичните и социално-икономическите проблеми в международната среда
	Съблюдава споразуменията и етикета, свързани с използването на информацията	Съблюдава институционалните норми и правилата на етикета, свързани с използването на информацията	Съблюдава специализирани норми и правила на етикета, свързани с използването на информация	Съблюдава интердисциплинарни и международни норми и правила на етикета, свързани с използването на информация
	Законно получава, съхранява и разпространява всички видове информация	Познава правилата за цитиране и тяхното правно основание	Познава основите на закона за авторското право и ги прилага при събирането на информация и съхраняването на данни	Познава основите на авторските права и ги следва в разпространението на информация

Източник:

Swiss Information Literacy Standards

http://www.informationskompetenz.ch/doc/e-ilib/1_e_swiss%20information%20literacy%20standards.pdf

В. Лозанова

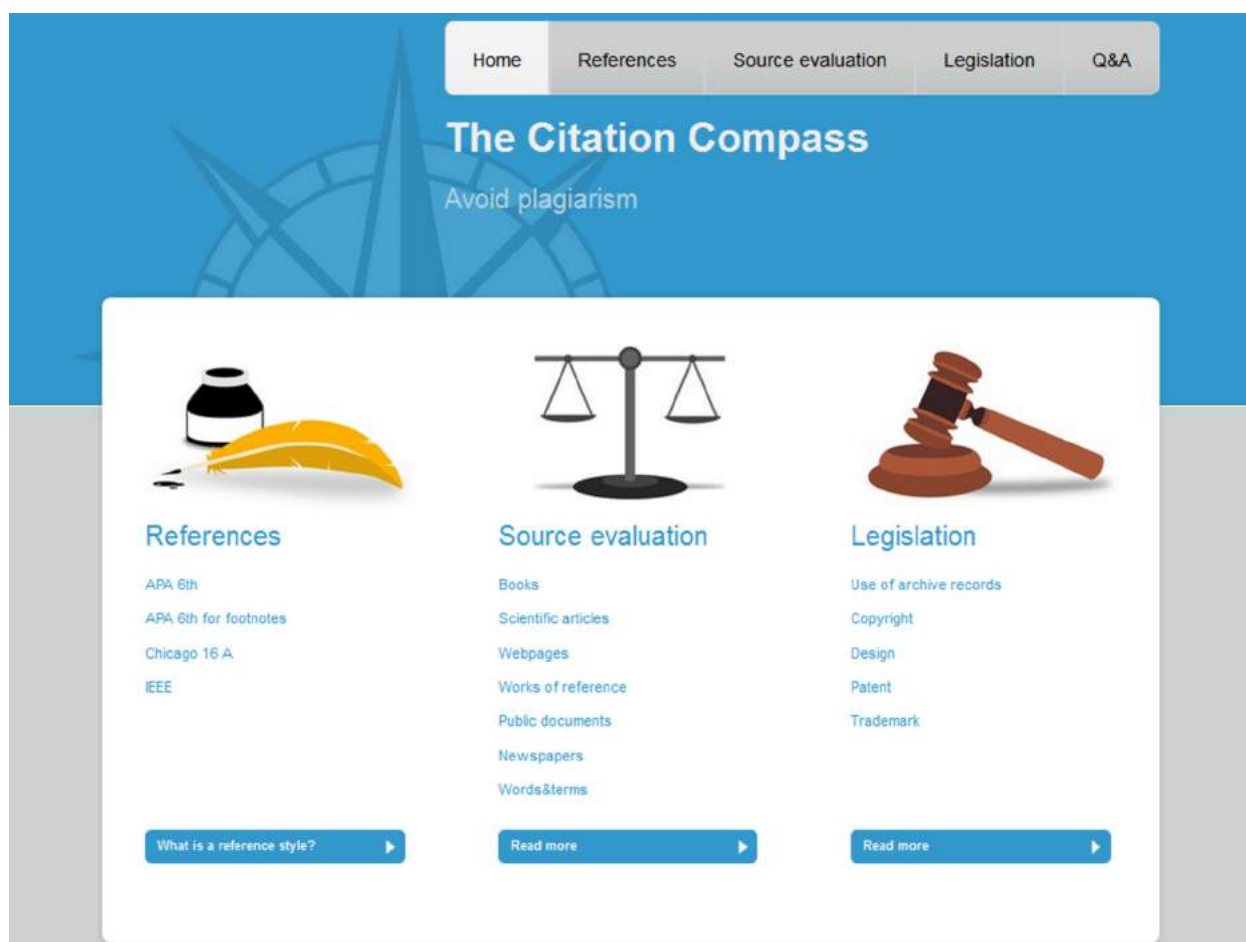
THE CITATION COMPASS – ОНЛАЙН ИНСТРУМЕНТ С УКАЗАНИЯ ЗА КОРЕКТНО ЦИТИРАНЕ

Онлайн инструментът The Citation Compass е съвместна инициатива на три институции за висше образование в Норвегия. Замислен е като достъпен справочник за превенция на плагиатството и критичното, съобразено с етичните принципи, използване на източници на информация. По същество представлява

цялостно ръководство с полезни съвети, насочени към студенти и всички лица, интересувани се от правилата за подготовка на академични текстове.

Уебсайтът е организиран в три основни раздела: позовавания, преценяване на източници и законодателство (фигура 1).

Фигура 1. Началният екран на The Citation Compass

Позоваванията са обяснени като стандартизиран способ за указване на източниците, използвани в даден текст. Изтъкнато е значението на формирането у студентите на познания за основни принципи на коректно цитиране. Уточнено е, че в отделните научни области са наложени различни предпочитания към сти-

ловете на цитиране и оформление на академичните текстове. При подготовката на научни публикации пък е необходима консултация с изискванията за оформление на конкретното научно издание или издателство. Приложени са кратки обяснения за предпочитаните стилове в отделните научни области. По-специално внима-

ние е обърнато на най-разпространените от тях, като са добавени и илюстративни примери.

* * *

Преценката на източниците е аргументирана с тяхното значение за изграждането на всеки академичен текст. Формулирани са конкретни съвети с оглед оценяването на основни видове източници: монографии, научни статии, уебстраници, референтни издания, публични документи и вестници.

Използването на монографии е препоръчано за придобиване на обща представа по теми, които не се променят съществено с течение на времето. При преценяването на дадена книга следва да се отчитат нейните основни характеристики като източник на информация:

- *автор* (образование, принадлежност към академична институция, опит);
- *издателство* (има ли връзка с академична институция, традиции);
- *релевантност* (актуалност на книгата, възприета научна методология);
- *позовавания* (библиография, надеждни източници);
- *език* (неформален или академичен, коректно използвана терминология);
- *рецензии на книгата* (има ли такива и къде са публикувани – в академично издание, блог, вестник, биографични данни на рецензента) и
- *обективност* (балансирано изложение на темата).

Научните статии са определени като източник за оповестяване на резултати от научни изследвания. Тяхната оценка се формира от критерии като:

ри като:

- *информация за автора* (институционална принадлежност, научна продукция);
- *структура* (ясно заглавие, добре написано резюме, обяснение на приложената научна методология, коректно описание на резултатите, добре подбрани и свързани с текста илюстрации и таблици, добър и обективен език);
- *качество* (премината процедура по референтен review, високи библиометрични показатели, например импакт фактор и др.);
- *релевантност* (актуалност на статията, наличие на цитирания в световни бази данни като Web of Science и Scopus);
- *научно издание, където статията е публикувана* (дали съдържанието се ползва с традиции и авторитет, както и самото издателство);
- *цитирания и библиография* (информация за предходни изследвания по темата, коректни и лесно проверими позовавания).

Уебстраниците са източник на нова и актуална информация, която не може да се открие на друго място. За пример се посочват текущи резултати от научни изследвания, които все още не са публикувани в академично издание. Критерии за оценка на уебстраници са:

- *автор* – публикуването в интернет е лесно и достъпно, поради това информацията от уебстраници не винаги е подготвена от експерти, като дори може да съдържа неточности или да бъде изцяло невярна. Препоръчва се проверка на автора, наличието на указани данни за контакт с него, информация за неговото образование, публикувани други статии, присъствие в библиотечни

и специализирани бази данни като Web of Science, Scopus, Google Scholar и др.

- *издател* – да се провери кой поддържа уебстраницата: сериозна организация или специализирана институция; наличие на възможност за контакт.

- *оригиналност* – да се цитират само оригинални уебстраници с посочени източници.

- *релевантност* – проверка на актуалността на информацията, кога уебстраницата е обновена.

- *цел* – дали представя определена позиция, или добре документирано изследване.

- *цитирани източници* – дали са посочени такива и какво е тяхното качество.

- *език и общ вид* – добре написаните и логично структурирани текстове обикновено издават ерудиция на автора.

Референтните издания са енциклопедии, речници, ръководства и атласи. Те се използват както за въведение в определена проблематика, така и като справочници. При тяхното преценяване като източници на информация е препоръчано да се отчита:

- какъв тип е референтното издание;

- подходящо ли е за търсената информация, заслужава ли доверие;

- дали съдържа твърдения или обективни факти, има ли препратки към източници и допълнителна литература;

- дали езикът е академичен, или популярен;

- авторитетен ли е авторът или

редакторът;

- кога е публикувано изданието и дали е актуално.

Публичните документи се изготвят от правителствени органи. Представяват източник на официална информация. Диференцират се на закони, наредби, бели книги, статистически данни и доклади. При работа с тях се препоръчва информирането за:

- *институцията* – отговорна за издаването на съответния документ;

- *актуалност на документа* – да се провери дали не е отменен или няма по-нова версия;

- *надеждност на източника* – дали е официална уебстраница на съответната институция;

- *пригодност на документа* – доколко е полезен за конкретната потребност.

За работа със статии във вестници са посочени само три препоръки:

- *авторство* – от кого е написана статията;

- *пригодност* – в какви случаи е допустимо използването на вестникарски статии;

- *правдоподобност* – наличието на проверима информация.

* * *

В раздела, посветен на законодателството, е посочено, че всеки студент и преподавател в институция за висше образование трябва да познава съответното законодателство. Специално внимание е обърнато на авторското право, патентите, търговските марки и използването на архиви.

Източник:

The Citation Compass

<http://kildekompasset.no/english.aspx>

Й. Илиев

НАЦИД

ISSN 1314-8958 (Print)
ISSN 2367-9417 (Online)